

Рівненський державний гуманітарний університет

Факультет філології

Кафедра стилістики та культури української мови

Дипломна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

**ПУБЛІЧНЕ МОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТАРІЇВ :
ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА КУЛЬТУРОМОВНИЙ АСПЕКТИ**

Виконала студентка VI курсу групи У-61

Бондарчук Іванна Василівна

спеціальності 014 Середня освіта

(українська мова і література)

Керівник – канд. філол. наук, в.о.доц.

Мушировська Наталія Володимирівна

Рецензент – канд. філол. наук, доц.

Ричагівська Юлія Євстахіївна

Рівне – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРИ МОВИ І МОВЛЕННЯ	6
1.1. Мовленнєве спілкування в контексті розуміння основних функцій мови і мовлення.....	6
1.2. Поняття «культура мовлення» у сучасній мовознавчій науці	11
1.3. Комунікативно-стильові якості культури мови.....	14
Висновки до першого розділу.....	19
РОЗДІЛ II. ПОЛІТИЧНЕ КРАСНОМОВСТВО ЯК РІЗНОВИД РИТОРИКИ	21
2.1. Основні види красномовства та сфери його застосування.....	21
2.2. Особливості та жанри політичного красномовства.....	28
2.3. Вербальні та невербальні складники політичної комунікації.....	31
Висновки до другого розділу.....	35
РОЗДІЛ III. ЛІНГВІСТИЧНІ ТА КУЛЬТУРОМОВНІ ЯКОСТІ МОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ	37
3.1. Лексичні, морфологічні якості мовлення та культура мовлення українських політиків, їх мовленнєві помилки	37
3.2. Фонологічні засоби у мовленні українських політиків.....	47
3.3. Комунікативний етикет українських політиків як елемент стилю оратора.....	53
3.4. Вдосконалення культури та техніки мовлення на основі виступів політиків.....	58
Висновки до третього розділу.....	69
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Всім цікаво уміти говорити правильно і красиво, адже це дає можливість підтримувати та установлювати хороші стосунки між людьми у будь-якому колективі. Аби навчитися правильно й гарно говорити, потрібні декілька основних передумов: знати основні психологічні принципи людських відносин, оволодіти технікою мовлення та найголовніше – у будь-якій ситуації мати що сказати.

Риторика – наука красномовства (ораторського мистецтва) є важливим елементом теорії та практики культури мовлення і стилістики. Її проблеми знайшли висвітлення у роботах таких українських вчених (лінгвістів та методистів), як Є. Д. Чак, Н. Д. Бабич, М. І. Вашуленко, М. А. Жовтобрюх, Д. І. Ганич, О. М. Біляєв, А. Й. Капська, Л. І. Мацько, А. П. Коваль, М. І. Пентильок, Г. А. Олійник, І. О. Синиця, М. М. Пилинський, С. В. Шевчук та ін.

Щоб навчитися змістовно говорити, говорити добре, потрібно постійно збагачувати свій досвід та знання, тобто всебічно розвивати власну особистість. Цьому може послужити і аналіз мовлення українських політиків.

Актуальність дослідження. Дисципліни, що стоять на межі педагогіки та філології – це культура мовлення, риторика та техніка мовлення. Вони вивчають способи впливу на аудиторію, враховуючи її особливості, нормативність мови та володіння оратора голосом у різних ситуаціях. Основними засобами мовної майстерності є слововживання, наголошування та норми вимови, які ми спостерігаємо у мовленні українських політиків.

Підвищення наукового інтересу до досліджуваного нами питання, в першу чергу, зумовлюється активізацією політичної діяльності та необхідністю з'ясування практичних проблем політичної комунікації.

Мета роботи: схарактеризувати особливості політичного красномовства, проаналізувати лінгвістичні та культуромовні особливості мовлення українських політиків.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань:**

- опрацювати наукову літературу, присвячену вивченню проблем культури мови і мовлення та схарактеризувати основні поняття культури мовлення;
- розглянути поняття риторики та основних жанрів красномовства;
- встановити комунікативно-стилістичні особливості політичного красномовства;
- проаналізувати виступи політиків з лінгвістичного та культуромовного погляду й етикету спілкування;
- укласти рекомендації щодо удосконалення мовлення на основі аналізу політичної комунікації.

Джерело дослідження: картотека мовних одиниць лексичного і синтаксичного рівнів, укладена на основі дописів, висловлювань українських політиків в інтернет-джерелах (Аналіз голосів українських політиків. – Режим доступу: <https://www.depo.ua/ukr/life/yak-zvuchat-ukrayinski-politiki-lyashko-skripit-i-dovbit--17082015170700>, загальна кількість 104 одиниці).

Об'єктом роботи є мовлення українських політиків, представлене в інтернет-джерелах.

Предмет аналізу становлять лексичні, морфологічні засоби у мовленні українських політиків та його нормативність.

Методи досліджень: описовий, метод компонентного аналізу та стилістичного аналізу.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає в більш повному окресленні проблем культури мовлення в контексті сучасного українського політичного красномовства.

Практичне значення магістерської роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані у практиці вищої школи при викладанні курсів «Риторика», «Культура мовлення», «Стилістика» та спецкурсу «Публічне мовлення».

Наукова новизна магістерської роботи полягає у тому, що в ній досліджено вживання лексичних та морфологічних засобів у мовленні

сучасних українських політиків та його нормативність, що має значення загалом для розуміння сучасних тенденцій і практичних проблем українського політичного красномовства.

Апробація дослідження. Результати магістерської роботи були обговорені на засіданні кафедри стилістики та культури української мови РДГУ (протокол № 19 від 21 грудня 2020 р.); виголошувалися на секційному засіданні Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Пріоритети філологічної освіти» (14 травня 2019 р., м. Рівне).

Окремі положення магістерського дослідження представлені у статті: Бондарчук І. В. Проблема мовленнєвих помилок як результат розвитку контактуючих мов // Пріоритети філологічної освіти: зб. наук. пр. студентів магістрантів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти Рівненщини, учнів відділення філології та мистецтва РМАНУМ – Рівне-Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2019. – С. 87-91.

Структура магістерської роботи зумовлена його метою і завданнями. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (71 позиція), списку використаних джерел (3 позиції) та додатків. Загальний обсяг дослідження становить 82 сторінки, з яких 79 – основного тексту.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРИ МОВИ І МОВЛЕННЯ

1.1. Мовленнєве спілкування в контексті розуміння основних функцій мови і мовлення

Невід'ємною ознакою всебічно розвиненої людини, людини освіченої, є вміння як знаряддя спілкування активно використовувати сучасну літературну мову, враховуючи усі її багатства виражальних засобів, і норми, властиві літературній мові, іншими словами – висока мовна культура.

Слово є основою і наймогутнішим комунікативним знаряддям людини. Само по собі безсиле, воно стає нездоланим і могутнім, привабливим і дієвим, якщо сказане вчасно, вміло, доречно та щиро. А відтак – своєчасно, цілеспрямовано, виразно, переконливо – кожна людина повинна уміло користуватися словом за будь-яких умов та в будь-якій сфері спілкування. Недарма повчає народна мудрість: говори не так, щоб тебе зрозуміли, а так, щоб тебе не могли не зрозуміти. Особливо важливе це для людей, які спілкуються постійно з великою аудиторією, виконують державні, адміністративні обов'язки та покликані впливати активно на співрозмовника.

Нам мова здається чимось дуже простим і звичним, хоча насправді цей людський дивний феномен дуже-дуже складний. Через це люди навряд чи коли-небудь забувають – якщо ти знаєш мову, то це не означає, що ти володієш нею. Звичайно, знати 3-5 тисяч слів достатньо для того, аби «порозумітися». Але забувають про те, що народна мова нараховує сотні тисяч слів (зафіксовано біля 200 тисяч слів у найбільшому сучасному словникові). Отже, виховувати прагнення до багатства індивідуального мовлення повинне спонукати багатство загальнонародної мови.

Наука, яка вивчає відповідність вимогам, що ставляться в суспільстві перед мовою, нормативність мови, називається культурою мови.

Культура мови розробляє правила вимови, слововживання, формотворення, наголошення, побудови речень і словосполучень та вимагає

їх дотримання від мовців. Культурою мовлення прийнято вважати вміння користуватися правилами літературного мовлення та самі правила. До оволодіння культурою мовлення має прагнути кожна освічена людина і демонструвати уміння користування мовою у спілкуванні з іншими.

Крім мовця, обов'язковим учасником спілкування є слухач, уявний чи реальний. Таким чином, мовлення – це конкретне говоріння, писемне чи усне, а також сприйняття (читання або слухання).

Мовлення ділиться на відрізки у процесі спілкування. Ці відрізки членуються певною мірою на завершені (самостійні) частини та мають певну протяжність. Називається таке мовлення зв'язним. Це висловлювання, пов'язане структурою тексту, основною думкою та однією темою.

Результатом процесу говоріння є письмовий чи усний текст, що твориться на основі правил даної мови, законів, які становлять її норми. Культуру мовлення людини визначає ідеальне володіння мовою, мовними нормами у процесі мовленнєвої діяльності [49, с. 11-17].

Культура мовлення – це особлива геральдика мовної особистості: герб гербом вже не буде, якщо його хоч найменша частинка зміниться. В іншому випадку найважливіша категорія національного менталітету – мова – перестане в людині бути мовою нації, якщо вона неправильно вживатиме слова, мимовільно змінить звуки, наголос. Найбільш за все мова визначає загальне здоров'я нації [56, с. 1-7].

Як відомо, мова є основою людського суспільства та головним засобом спілкування. Мова – це особлива система специфічних національних характеристик, особливостей, система знаків із закодованими результатами пізнання людиною дійсності, продукт національного розвитку, компонент духовної культури суспільства. Мова відтворювана, потенційна, абстрактна. Вона служить не лише засобом вираження думок, а й засобом оформлення та формулювання думки, оскільки нерозривно пов'язана з мисленням.

Багато функцій виконує мова:

1. Мова слугує спілкуванню між членами суспільства. Цю функцію називають комунікативною.
2. Мова нам повідомляє та дає змогу повідомляти щось. Цю функцію називають інформативною.
3. Людина організовує й формує власні знання про себе саму і про навколишній світ за допомогою мови. Цю функцію називають пізнавальною або гносеологічною.
4. За допомогою мови мовець проявляє свою індивідуальність, виражає ставлення до повідомлюваного. Цю функцію називають експресивною.
5. Мова має вплив на слухача. Цю функцію називають імпресивною.
6. Функція вираження і формування думки.
7. Роль плану поведінки, вчинків виконує регулятивна функція [56, с. 1-7].

Кожна національна мова може мати свої форми вияву. Саме тому українська має прояв у таких формах: літературна мова, просторіччя, соціальні та територіальні діалекти та мова фольклору.

Між поняттям «мовлення» та поняттям «мова» важливо фахівцю-педагогу усвідомлювати різницю. Мова у такій опозиції – це найважливіший, специфічно людський між членами певної групи засіб спілкування, а мовлення – це практичне користування мовою з різними виражальними, комунікативними та пізнавальними цілями. Мова – це історично усталена система значень, звукосполучень, звуків і т. ін., а мовлення – це мова в дії, діяльність за допомогою мови, мовний процес у багатьох формах і видах (мовчазна розмова з собою, обдумування, читання, писання, говоріння). По суті, відмінність між мовленням та мовою така ж, як між самою діяльністю та засобами діяльності [56, с. 1-7].

Мовлення є особливою психічною діяльністю точно так само, як мова є особливим засобом спілкування. Слугує спілкуванню мовлення теж. Саме в мовленні і відбувається мовне спілкування.

Не лише знаряддям спілкування, а й знаряддям мислення є мова. Мисленнева діяльність – водночас і мовна діяльність. Мислення і мовлення

взаємопов'язані. На мовній основі здійснюється мислення, в нормі ж мовлення завжди осмислене. І. О. Синиця вказував: «Особлива роль мовлення в навчанні впливає, крім усього іншого, з його нерозривного зв'язку з мисленням. Зв'язок цей двосторонній. Теза «яке в людини мислення, таке й мовлення» багато в чому правомірною буде і у формулюванні «яке у людини мовлення – таке й мислення» [49, с. 27-33]. Мова є розумінням власних думок та засобом вираження цих думок. Людина розуміє та усвідомлює свої думки за допомогою мови.

У пізнанні дійсності, у розвитку суспільства за допомогою мови спілкування людей відіграє величезну роль. Можливість об'єднувати пізнавальні зусилля всього людства, народів, окремих людей в єдине ціле дає мова.

Активність людей, коли при їхній взаємодії вони впливають один на одного з допомогою знаків та мови, організують спільну діяльність, здійснюючи обмін інформацією, називають мовленнєвим спілкуванням. Під час мовленнєвого спілкування, крім мови, також застосовують невербальні засоби – жести і міміку. Здійснюється спілкування у комунікативних актах [49, с. 27-33].

Мовленнєвий комунікативний акт може здійснюватися за допомогою письма чи усно, але передбачає він обов'язково двох учасників: одержувача (адресата) та відправника інформації (адресанта). Діалог є головною формою комунікативного акту, в якому по черзі обидва учасники спілкування перебувають у ролях одержувача й відправника. Вся суть процесу обміну інформацією розкривається саме в діалозі.

Формою комунікативного акту також є полілог – групова розмова, в якій інформацію кільком співрозмовникам повідомляє відправник, і кожен може перетворитися на відправника з одержувача, а також монолог, де у момент відправлення інформації одержувач не присутній або ж ототожнюється з відправником.

Одиницею мовлення у комунікативному аспекті є висловлювання. Зміна мовців визначає межі кожного висловлювання. Передачею слова іншому кожне висловлювання і завершується.

Публічне мовлення за своєю суттю є монологічним. Монологічне мовлення – це організований тип мовлення. Доповідач заздалегідь обдумує та програмує не лише речення, окреме слово, а й весь монолог загалом, увесь процес мовлення (іноді ці думки можуть мати запис у вигляді конспекту чи плану).

Монологічне мовлення потребує певної підготовки, що полягає у відповідному словесному оформленні, чіткому плануванні та попередньому відборі змісту.

Передати своє ставлення до проблеми, формулювати активно мовне повідомлення та донести його зміст у монологічному мовленні може лише один співрозмовник.

Завдання монологічного мовлення – вплинути на слухача або в цілому на аудиторію, в чомусь переконати, передати знання, воно однонаправлене. Саме тому цей вид мовлення є логічно впорядкованим, має розгорнутий характер та вимагає зв'язного викладу думок.

Формами монологічного мовлення є:

Усне оповідання – людина, яка говорить, в описовій формі передає те, що вона чує та бачить, але те, що вона хоче розповісти – ще невідоме для слухачів. Здебільшого автор хоче передати власні переживання, а не тільки факти.

Доповідь – продумане з певного питання усне повідомлення. У доповіді не лише повідомлення фактичного матеріалу, але й узагальнення цього матеріалу.

Розповідь – монолог з нагоди певної події. Метою розповіді є викликати певні переживання й думки у слухачів до даної події або ж вплинути на їхню поведінку.

Лекція – одна з форм передачі наукових знань. Не лише опис явищ, але й аргументація певних наукових досліджень – це і є основні ознаки лекції.

Доповіді на конференціях, виступи на зборах та семінарах – все це і є формами монологічного мовлення.

Для ефектного виступу неабияку роль відіграють здібності оратора: *мовленнєві здібності* показують вміння доносити власну думку живо та ясно, визначають культуру мовлення того, хто говорить;

- *схильність до емоційних переживань* – проявляється в експресивності викладення, захопленні темою, що має позитивний вплив на слухачів;
- *спостережливість* допомагає дати правильну оцінку стану аудиторії та адекватно реагувати на цей стан, дозволяє повно та правильно сприймати навколишнє середовище, факти, події, знаходити в них головне;
- *творча уява* допомагає «прожити» описувану ситуацію, образно та наочно розповісти про неї;
- *самостійність розуму* – одна із якостей оратора, що дає можливість пропонувати свої судження та критично ставитися до джерел інформації;
- *розвиток мислення* дозволяє мислити логічно, послідовно викладати тему, проникати глибоко в сутність явищ та аналізувати інформацію.

Отже, мовленнєве спілкування – це засіб, де використовують мовлення як знакову систему. Культура мовлення включає в себе дві складові: культуру говоріння та культуру слухання. Для того, щоб комунікативний акт став успішним, необхідно на етапі орієнтації увагу звернути на контекст і код. Це розуміння та сприймання ситуації контакту і доцільний вибір стратегії спілкування. Увага у цьому разі концентрується не на собі, а на співбесідникові. Власні дії вже контролюються на етапі виконання.

1.2. Поняття «культура мовлення» у сучасній мовознавчій науці

Чітко розрізняє сучасна мовознавча наука поняття «культура мовлення» та поняття «культура мови». Вживати термін «культура мови» є

підстави тоді, коли йдеться про наукову дисципліну. Завданнями цієї дисципліни є: вдосконалення літературної мови як засобу культури, зіставлення форм і жанрів висловлювань, тенденції її розвитку, іншими словами, те, що називають об'єктивно-історичним аспектом у поширених дефініціях [50, с. 179-184].

Показник унормованості, який визначається загальноприйнятими нормами – граматичними, правописними, орфоепічними, словотворчими, лексичними та стилістичними називають культурою мови [50, 179-184].

Звертаючи увагу на здобутки мовної культури, культура мовлення включає в себе, по-перше, безумовне додержання (на письмі і усно) норм сучасної літературної мови, а по-друге, мовленнєву майстерність тих, хто пише чи говорить.

Безсумнівно, стосується сфери мовлення і вивчення певними суспільними групами чи окремими людьми (з комунікативною метою) мовних засобів. Дотримується такої думки і О. М. Біляєв, вважаючи, що поняття «культура мовлення» та «культура мови» співвідносяться так само між собою, як мовлення і мова, тобто як конкретне і загальне.

Культура мовлення близька і до стилістики мовлення, що вивчає своєрідність складу, а також функціонування конкретних окремих форм мовлення. Оцінюється культура мовлення і з позиції функціонування стилю мовлення (діапазону експресивності, його словника та синтаксичної організації).

Змішування стилів недопустиме через те, що стильовий дисонанс знижує рівень мовленнєвої культури досить різко.

Правильність, змістовність, багатство (різноманітність), точність, виразність, комунікативна доречність, логічність, стилістична вправність – усі ці одиниці культури мовлення належать до структурних. Пов'язуючись між собою, всі вони, доповнюють одна одну.

Володіння культурою мовлення вимагає уміння вибирати із декількох варіантів найбільш ситуативно та стилістично виразний, доречний, точний, а також вимагає дотримання літературних норм [50, 179-184].

Культуру мовлення розглядають у двох аспектах. По-перше, як характеристику писемного мовлення та усного, що проявляється у комунікативній доцільності основних риторичних і стилістичних параметрів висловленого та дотриманні норм літературної мови. По-друге, як філологічну дисципліну, що вивчає норми мовлення залежно від якості грамотного мовлення, мовних рівнів, комунікативної доцільності. Це теоретичний і практичний аспекти культури мовлення. Людина, таким чином, може володіти як частиною загальної культури культурою мовлення, а може вивчати наукову дисципліну культуру мовлення.

Свідому любов до мови, культуру мислення та високу загальну культуру людини передбачає висока культура мовлення. Вольтер говорив про те, що власну мову потрібно вчити все життя, в той момент як усі головні європейські мови можна вивчити за 6 років.

Культура мовлення пов'язана з культурою поведінки. Також вона пов'язана із перетворенням населення України у націю, народ та вихованням патріотичних прагнень. Культура мовлення і його норма нині є наскрізною суспільною проблемою.

Дослідниками (О. М. Біляєв, Н. Д. Бабич, Д. М. Богоявленський, В. В. Виноградов, Л. А. Булаховський, С. Я. Єрмоленко, Б. М. Головін, І. О. Зимня, М. І. Жовтобрюх, А. П. Коваль, М. І. Пентилюк, Л. П. Паламар, С. І. Ожегов, В. Я. Мельничайко, О. М. Леонтєв та ін.) вивчено низку якостей мовлення, які характеризують мовлення не тільки з комунікативного, але й з нормативного боку і забезпечують на всі сто відсотків формування мовленнєвої компетенції особистості.

У сфері україністики все більшого поширення набуває термін «культура мовлення». Його вживають і лінгвісти (М. А. Жовтобрюх, Н. Д. Бабич) і методисти (М. І. Пентилюк, М. С. Вашуленко). Зі словом

«мовлення» входять в обіг термінологічні сполучення і в суміжних науках (усне мовлення, внутрішнє мовлення тощо) [50, 179-184].

Отже, культура мовлення – це сукупність усіх якостей, які мають вплив на адресата з урахуванням мети, поставлених завдань та реальної ситуації.

1.3. Комунікативно-стильові якості культури мови

Дослідниками описано низку якостей мовлення, які не тільки з нормативного боку характеризують його, але й зі стилістичного, та характеризують сформованість мовленнєвої компетенції особистості (О. М. Біляєв, Н. Д. Бабич, Л. А. Булаховський, Д. М. Богоявленський, Б. М. Головін, В. В. Виноградов, І. О. Зимня, М. А. Жовтобрюх, С. Я. Єрмоленко, О. М. Леонтєв, А. П. Коваль, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентиліук, С. І. Ожегов та ін.).

У культурі мовлення зазвичай виділяють такі основні комунікативні якості: точність, правильність, стислість, змістовність, логічність, чистота, доступність та ясність, багатство (різноманітність), дієвість, естетичність, виразність, доречність.

Точність – це повна відповідність умовам комунікації, синтаксичним конструкціям з дійсністю або ж вжитих слів з їхнім значенням. З ясністю мислення пов'язується саме точність, а також зі знанням значення слова та предмета мовлення. Уміння виражати думки адекватно та оформляти їх відповідно до явища або предмета дійсності зумовлюється постійним прагненням до пізнання реального світу, знанням об'єктивної дійсності, а також знанням мови. Точним буде мовлення, у якому вжиті слова повністю відповідатимуть відповідним лексичним значенням, усталеним саме в цей період розвитку мови. Розуміння емоційно-експресивного забарвлення слова, його предметно-понятійної віднесеності, сполучуваності з іншими словами, місця в стилістичній палітрі – все це дає нам в комплексі знання слова, вміння його виокремити з мовної системи. Не винятково на лексико-

семантичному рівні досягається точність, вона дуже тісно пов'язана із граматичним рівнем (особливо синтаксичним). Треба побудувати речення так, щоб у ньому не спостерігалось напруження думки, щоб воно було зрозумілим. Отже, точність – це правильний вибір слова, уважне ставлення до мови, правильне вживання крилатих висловів, фразеологізмів, відмінне знання усіх відтінків значень слів-синонімів, чіткість синтаксично-сміслових зв'язків між окремими членами речення.

Правильність мовлення – це відповідність чинним мовним нормам мовлення. Належать до них правильна вимова звукових комплексів, звуків, граматична, стилістична, лексико-фразеологічна нормативність, правила наголошування слів, написання відповідно до пунктуаційних та правописних норм.

Логічність – точність вживання словосполучень і слів, смислова завершеність тексту, правильність побудови речень.

Важливими умовами логічності є: чіткість у побудові ускладнених речень, уникнення зайвих слів (плеоназмів), спільнокореневих слів не виправдане повторення (тавтологія), оскільки заплутаність і нечіткість висловлювань свідчать саме про заплутаність думок.

Змістовність – насиченість об'єктивно цінною інформацією висловлювання, що відповідає темі спілкування. Змістовність передбачає глибоке осмислення головної думки висловлювання та теми, з цієї теми докладне ознайомлення з різнобічною інформацією, вміння підпорядковувати обраній темі матеріал та добирати його, а також повноту розкриття теми виключно без багатослів'я чи пустослів'я.

Ясність – для тих, хто слухає розуміння доступності мовлення. Фонетичне наголошування, уповільнений та розмірений темп, ввічливий і спокійний тон, правильне інтонування та чітка дикція сприяють ясності мовлення.

Стислість – прагнення відтворити за обсягом максимальну інформацію беручи до уваги мінімальну кількість мовних засобів. Уміння говорити по суті формує саме ця ознака.

Чистота – бездоганність елементів мовлення. Це уникнення невластивих, недоречних нелітературних елементів українській мові (правильна літературно-нормативна вимова – в орфоепії; відсутність вульгаризмів, діалектизмів, плеоназмів, канцеляризмів, слів-паразитів, штампів – у слововживанні). Відповідність інтонації експресії та змістові висловлювання, відсутність лайливих, брутальних, лицемірних ноток – також в інтонаційному аспекті.

Багатство (різноманітність) – це можливе насичення мовлення максимально різними висловлюваннями, неповторюваними засобами мови, які можуть виражати або виражають зміст інформації. Володіння широким лексичним арсеналом сучасної літературної мови передбачає багатство мовлення. Освічена людина, за даними дослідників, у мовленні використовує 6-9 тисяч слів, в той час як пересічний громадянин 2-3 тисячі слів, і це в кращому випадку[56, с. 1-7].

Доречність – це така організація засобів мови, такий добір, які сприяють тому, щоб висловлювання було відповідним обставинам й меті спілкування. Доречне мовлення має відповідність темі повідомлення, його емоційному та логічному змістові, складу читачів або слухачів, виховним, інформативним, естетичним та іншим завданням. Розрізняють особистісно-психологічну, ситуативну, контекстуальну, стильову доречність.

Виразність – це особливості структури висловлювання, які підтримують інтерес та увагу у читача або слухача. Засоби художньої виразності (епітети, порівняння, метафори) слугують цій меті; фонетичні засоби (тембр голосу, інтонація, дикція, темп мовлення); прислів'я, приказки, афоризми, цитати, крилаті вирази і слова; нелітературні форми національної мови (просторіччя, соціальні, територіальні діалекти); синтаксичні фігури (повтор, риторичне запитання, звертання).

Естетичність – це оптимальність мовного оформлення того чи іншого висловлювання, його цілісність і гармонія, повнота реалізації стилістичних можливостей мови, а також її загальнолюдської сутності.

Дієвість – така організація мовних засобів, який добір, які сприяють здійсненню очікуваного впливу на підсвідомість або свідомість читача чи слухача та сприяють досягненню мети спілкування.

Із різними стилями мови неоднаково співвідносяться комунікативні якості мови. Певна комунікативна якість (для прикладу, виразність чи точність) в одних стилях мови посилюється і підтримується, в інших – розвивається і послаблюється [20, с.27-33].

У різних функціональних стилях мови актуалізуються окремі комунікативні якості мовлення. Наукове мовлення підтримує і заохочує, насамперед, комунікативні якості мови, такі, як логічність, змістовність, а також доречність, чистота, дієвість, меншою мірою – багатство і виразність. Обговорюючи свої професійні проблеми, вчені здебільшого не мають схильності до того, щоб застосовувати зображально-виражальні засоби літературної мови. Не цими засобами підтримується виразність наукової мови, а ясністю, чіткістю синтаксичних структур, логічністю і точністю застосування лексики. З науковим багато спільних рис має офіційно-діловий стиль.

Художній стиль актуалізує такі комунікативні якості, як точність, змістовність, виразність, логічність, естетичність і багатство. Варто відмітити, що логічність, точність і змістовність своєрідні художнім творам, підпорядковані вони створенню художнього образу. Саме тому в справжньому творі мистецтва є змістовним кожен мовний засіб, який працює на творення певного літературно-художнього образу, а усі порушення композиції (логічної структури) тексту лише є виявом «художньої» логіки та увиразнюють художню мову [20, с. 27-33].

Таку якість мови як правильність розмовний стиль підтримує погано. Самі обставини розмови, такі як потреба моментального вибору слова,

побудова речення, словосполучення сприяють тому, що саме тут виникають значні порушення форми, синтаксичної, насамперед: повернення до початку конструкції, структурні спрощення, зайві вставні елементи. Саме через ці причини розмовний стиль досить помітно послаблює якості, такі як логічність, точність, змістовність, в тих випадках особливо, коли виникає потреба під час побутового спілкування вжити щось із понять політики, науки. У розмовному мовленні (за впливу таких умов, як невихованість, недостатня культура взаємного спілкування, нетактовність) ці якості можуть навіть перетворюватись і послаблюватись на повну протилежність, породжуючи малі й великі психологічні конфлікти така якість, як доречність.

Виховання культури публіцистичного мовлення тісно пов'язане з моральним складником особистості. Вона досягається не лише дотриманням літературних норм та чинного етикету, а й великою мірою знанням словесних, інтонаційних засобів мови, культурою мислення і почуттів, мовленнєвої поведінки загалом. Обов'язкові ознаки культури публіцистичного мовлення – це його правильність, логічність, чистота, насамперед, але й важливими чинниками водночас для цього типу мовлення є такі якості як виразність, багатство і різноманітність, доречність, етичність і естетичність, майстерність мовлення загалом.

Культуру публіцистичного мовлення прийнято розглядати з позицій одного стилю – за його словником, синтаксичною організацією, діапазоном експресивності тощо. Кожен із стилів характеризується комплексом мовних якостей писемного й усного мовлення. Для публіцистичного мовлення, крім таких найбільш суттєвих ознак, як правильність – неправильність, нормативність – ненормативність, принципово важливими є й такі, як: написано чи сказано логічно – нелогічно, не зовсім логічно, вищою мірою логічно, точно – неточно, доречно – недоречно; виразно – невиразно, різнобічно – одноманітно, образно чи по-звичайному. Обов'язковими ознаками культури публіцистичного мовлення в усіх випадках слугують і такі його якості, як правильність, логічність, точність, чистота, багатство

(різноманітність), виразність, доречність, етичність, естетичність, мовленнєва майстерність.

Отже, всі комунікативні якості культури мовлення, які були перераховані, одна одну доповнюють та в більшості випадків залежать саме від ситуації спілкування, можливостей і мотивації співрозмовника, його спрямованості, актуальності промови, зони найближчого впливу. На відміну від норм мовлення, мовні норми характеризує незалежність від ситуації і особистості та сталість.

Висновки до першого розділу

Отже, мова впливає на стосунки між людьми, регулює їх. При виникненні певних обставин спілкування це проявляється у мовленні. Для того, аби мовці один одного розуміли, мовлення їхнє повинно бути якісним. Від послідовності й змісту залежить наша культура мови, від доречності висловлювання й точності, уміння досконало володіти та поєднувати слова в реченні, багатства словника, активного застосування норм літературної мови, уміння будувати різноманітні мовні структури. Найголовнішими ознаками культури мовлення є послідовність, змістовність, точність, правильність, виразність, доречність, багатство. Їх ще називають комунікативними якостями мовлення, адже виявляються вони під час побудови висловлювань з головною метою – метою спілкування.

Люди також враховують емоційність мовлення, ясність, логічність при творенні висловлювання. Підпорядковуються ці всі ознаки найголовнішій – правильності. Вона є основною комунікативною якістю мовлення [20, с. 27-33].

Для того, аби політику досягти високого рівня культури мовлення, йому обов'язково потрібно мати любов до мови, високу лінгвістичну свідомість, уважно стежити за своїм мовленням та мовленням навколишніх, шліфувати та удосконалювати власне мовлення. Необхідно вдумливо читати професійну літературу, твори майстрів слова, тексти різних стилів, не

допускати змішування мовних явищ, володіти добре мовними нормами, не допускати проявів інтерференції (суржику), критично ставитися до мовленого власного слова і не йти у вживанні жаргонізмів-кліше, іншомовних слів за «сучасними» тенденціями, нарочитої спрощеності, «телеграфного» стилю мовлення, надмірної термінологічної складності.

РОЗДІЛ II. ПОЛІТИЧНЕ КРАСНОМОВСТВО ЯК РІЗНОВИД РИТОРИКИ

2.1. Основні види красномовства та сфери його застосування

Риторика не є у собі замкненим знанням. Риторика не є лише академічною дисципліною, де теоретичні питання ораторства є її предметом вивчення. Риторика є прикладною дисципліною, яка має на меті навчання і виховання вмілого промовця, що умів би володіти прийомом ораторського мистецтва. Саме тому риторика тісно пов'язана з практикою повсякденного красномовства.

Розрізняють такі основні види красномовства: суспільно-побутове, церковне, юридичне (судове), політичне та академічне. Хоча відомі спроби виділяти і до десяти видів красномовства: дискусійне, церковно-богословське, торговельне, лекційне, військове, дипломатичне, соціально-побутове, судове, академічне, соціально-політичне, але при такій класифікації наявні позиції, що дублюють одна одну. «Існує не більше двох видів красномовства – агітаційне та інформаційне, але такою класифікацією навряд чи обмежишся», – вважає П. Сопер [2, с. 110-130].

Академічне красномовство – ораторська діяльність викладача та науковця, яка популяризує досягнення науки або доповідає про результати певних досліджень. Наукова та шкільна (різних рівнів) аудиторія є сферою застосування академічного красномовства.

У період античності академічне красномовство було дуже невимушеним – так міг читати лекції Арістотель учням під час прогулянок. Школа ставала все більш і більш регламентованою з часом, усталився й тип лекції. Динамічно розвивалося академічне красномовство у Європі в середньовічних університетах. Тоді існувало воно в лоні схоластики, яка від античної софістики успадкувала інтерес до умоглядних речей (диспут та лекція були одними з домінуючих форм). Набув цей вид красномовства

особливого розквіту в післяренесансний період, коли, звільнившись від схоластичних моделей, наука широко почала проникати у світ явищ матеріальних і його описувати. У вищій та середній школи ускладнилася робота, почала виникати наукова педагогіка.

Зародження академічного красномовства в Україні пов'язане із функціонуванням Києво-Могилянської Академії та Острозької школи, де ще були відчутні релікти схоластики. Воно розвивається згодом у стінах кількох університетів (Харківський, Львівський, Київський та ін.). Представниками українського академічного красномовства були В. Єрмаков, М. Костомаров, М. Максимович.

Чітка термінологія, позбавлена будь-якої двозначності, точність мислення, бездоганна логічність, доказовість – це головні риси академічного красномовства.

Бесіда, науково-популярна (публічна) лекція, виступ на семінарському занятті, реферат, наукова лекція (шкільна та вузівська), наукове повідомлення, наукова доповідь належать до жанрів академічного красномовства.

Основним жанром академічного красномовства є лекція. Вона є монологічним видом виступу, але поганим є те, коли лекція перетворюється виключно на монолог викладача без найменшого зворотного зв'язку від аудиторії. Активно сприймати матеріал, а не лише слухати – ось головне завдання аудиторії. Існує певна система прийомів для цього: для прикладу, проблемний виклад обраної теми – лектор не оголошує оцінок, а розглядає лише різноманітні точки зору, які можуть навіть не співпадати одна з одною – все це посилює у слухачів цікавість до матеріалу та провокує їхню розумову активність [2, с. 110-130].

Як на науково-популярну (публічну) перетворювалась вузівська лекція доволі цікаво простежити. Багатьох студентів приваблювали лекції талановитих викладачів, оскільки відвідування занять було вільним у ХІХ столітті, і саме через це згодом коло зацікавлених стало більш широким.

Вчені для широкої аудиторії читають лекції, починаючи з другої половини XIX століття. Завдяки використанню телебачення і радіо в епоху масових комунікацій ця форма набуває особливого резонансу (варто згадати поширену популяризацію в нинішніх досягненнях медицини – лекції, медичні курси і це, не говорячи вже про більш лаконічні форми репортажу та додаткової інформації про наукові досягнення, про які говорять спеціально підготовлені радіожурналісти та тележурналісти).

Виступ оратора, який роз'яснює певну суспільно-політичну ситуацію або виражає інтереси партії, тієї чи іншої політичної сили називають політичним красномовством.

Політичне красномовство заявило про себе як гармонізація суспільних відносин або засіб боротьби за владу ще у найдавніші часи, коли вирішувати соціальні конфлікти люди намагалися силою переконання, а не тільки зброєю. В перші століття після Христа вже у варварській Ірландії публічне красномовство існувало на тінгу – приблизному аналогові слов'янського віча. Свідчать про це нотатки, що були зроблені першими місіонерами про вірування та звичаї, тамтешній устрій життя.

Деякі дослідники на основі подібних прикладів виділяють військове красномовство як окремий вид (виступи вождів та воєначальників перед своїми арміями). Всупереч усьому, мабуть, розглядати його варто як один із жанрів політичного красномовства.

Формується політичне красномовство без панегірично-урочистого тону та пишнот, але на базі епідейктичної (урочистої) риторики. Між красномовством політичним та епідейктичним, власне, важко провести межу. Яскравим представником епідейктичної урочистості був Демосфен та водночас він був і гостро актуальним політичним оратором. Активність політичних сил знизилася після македонського завоювання, що власне призвело до стрімкого занепаду політичного красномовства. Але воно за цей період встигло досягти значного розвитку: тут вирішувалися долі окремих

людей, долі цілих країв і народів, великих політичних ініціатив словом оратора (афінське віче, місце публічного зібрання афінян) [2, с. 110-130].

Ораторські виступи юристів, цивільних осіб та підсудного з позицій законодавства у процесі розгляду судової справи називаються судовим (юридичним) красномовством.

Виникло судове красномовство як апології в Давній Греції – промови для захисту себе самого, які логографи-софісти писали для населення. В той час не було ані попереднього судового слідства, ані державного звинувачення. Племінні вожді-царі в пору існування родового полісу вершили суд. Держава взяла на себе роль судді в античні часи, відкинувши сваволю полісного суду. Будь-кого в злочині міг звинувачувати кожен, а людина змушена була захищатися сама, попередньо зібравши для свого захисту необхідні матеріали та красномовно перед судом викласти їх. Проти того, що не кожен міг себе оборонити, постали логографи-софісти. Замість звинуваченого інколи, правда, дозволяли виступати зовсім іншій особі, але ця особа мала мати обов'язкове громадянство тієї держави, де вона проживає. Приблизно таку структуру мала судова промова: вступ (у вступі прагнули привернути до себе суддів); оповідь (бачення фактів справи із точки зору того, хто виступає); полеміка з супротивником та докази своєї правоти, адже звинуваченого чорнили настільки сильно, наскільки могли; висновок, який мав звичайний стандартний вигляд. Типовими шаблонами були вступ та висновки, вони були схожі на ті шаблони, які донині практикуються в шкільних творах. Для таких вступів та висновків існували навіть збірки-трафарети.

Від судочинства античної пори сучасний суд дуже відрізняється. У цій складній процедурі чітко розподіляють ролі всіх учасників: свідків, адвоката, прокурора і т. д. Античний «захист самого себе» поступився обставинам справи та всебічному вивченню особистості підсудного. Тут кожне слово повинне бути вагомим і точним, в суді першої інстанції особливо, адже важливою частиною цього суду є дебати. Торжество справедливості, успіх

справи без відповідної підготовки того, хто виступає, та без підготовки судочинця просто неможливі. Надзвичайно важливим є те, аби усі, хто в судовому процесі мають слово, мали б відповідну риторичну підготовку та вміли виступати публічно.

Промова, звернена до учасників судочинства, до суду, до всіх присутніх при розгляді адміністративної, цивільної, кримінальної справи, в якій містяться щодо тієї чи іншої справи висновки, називається судовою промовою.

З промовами у суді виступають адвокат (захисник) та прокурор (обвинувач). Визначають, звичайно, адвокатську (захисну) та прокурорську (звинувачувальну) промови. У судових суперечках, крім того, деколи беруть участь громадський захисник та громадський обвинувач, цивільний відповідач і цивільний позивач (або представники цих осіб), представник потерпілого і сам потерпілий, нарешті – підсудний, коли піклувальники, його опікуни або близькі родичі можуть виступати в ролі захисників.

Моральне підґрунтя є важливим моментом у будь-якій судовій промові. Принципово недопустимий аморальний суд, так само, як упереджене ставлення судової особи щодо підсудного, як суб'єктивне трактування справи. Характерними рисами обвинувача з точки зору одного з найвідоміших юристів А. Коні є такі: відсутність проти звинуваченого особистого роздратування, спокій, коректність прийомів звинувачення. Особливо важливо уникати, на його думку, лицедійства в манері, жестах, голосі, а також відвертого паплюження людини або будь-якої тенденційності. Обов'язково необхідно відповідати моральному пафосові суду, що базується на суворій логіці, системі доказів [2, с. 110-130].

Коментування Біблії, повчання, бесіди, проповіді в практиці християнських різноманітних конфесій називається церковним красномовством.

Духовне життя в епоху еллінізму навіть пожвавилось, проте зріс інтерес до магізму та всіляких марновірств: вірили в цілителів і магів,

запозичені зі Сходу зцілення і чудеса. Навіть спеціальний літературний жанр виник – ареалогія, який доводить те, що такі явища насправді були, і повідомляє про появу напівбогів і богів у людській подобі тощо. До тих розповідей часом античні письменники самі ж ставилися дуже скептично (для прикладу, Тіт Лукрецій Кар, Лукіан з Самосати).

Християнська свідомість, як ми вже знаємо, базується на Біблії і на непорушності істини віри, іншими словами, на догматах, що усталювалися впродовж століть колективним досвідом церкви. Не менш, ніж Біблія, важить цей досвід виключно для ортодоксальних християн (католики та православні), протестанти таким не визнають його.

Це визначає певну своєрідність церковного ораторства, де коментар до Біблії є проповіддю, а проповідь, у свою чергу – основний жанр цього виду ораторства (християнин тут вважається як місіонер, що при будь-якій нагоді проповідує). Інші інтереси людини та громадянські інтереси стають узагальненими, «крупнішими» саме через апеляції до Писання. Зі Святим Письмом мусить мати органічний зв'язок політичний або інший аспект, якому необхідно надати місце в проповіді. Проповідникові не слід відділяти Біблію від світського, мирського, а потрібно, навпаки, більш інтенсивно їх поєднувати. Непотрібно робити так, щоб «ілюстрацією» для життєвих чи політичних рахунків слугувало Писання, а варто робити навпаки – ілюстрацією до Писання повинні слугувати події з життя.

Виголошуючи притчу про повернення додому блудного сина, навести приклади з сучасного життя священик може тоді, коли громадські чи політичні діячі або ж просто звичайні прості люди навертаються до церкви, попередньо відвернувшись від пропонованого корита з жолудями, повертаються все ж до дому Батька Небесного. Підкреслюється таким чином мудрість Святого Письма, яке дає відповідь на болючі питання, передбачає гріхи людини, розв'язує для себе кожного разу нове покоління. Багатство та витонченість літературних прийомів Біблії спостерігати можна у притчах. Саме повнота художнього образу, точність і влучність переконують читача.

Вже сотні років тема церковного оратора наперед визначена за церковним календарем. Але зовсім не означає така визначеність, що церковний оратор позбавлений клопотів: тут так само потрібна розумова робота, як і в галузі світського красномовства. Навіть важче проповідникові, оскільки він сам мусить знайти популярні прийоми і ходи, які б до людини наблизили Святе Письмо і не повторювались при цьому щорічно.

Склалась така загальноприйнята система протягом століть (чотири види проповіді): бесіда-тлумачення Святого Письма, проповідь-повчання, проповідь-слово (урочиста), проповідь-розповідь. Звичайна структура проповіді: взятий з Писання епіграф; вступ (оповідь, опис, зацікавлення); виклад матеріалу або основна частина (міркування); частина повчальна; підсумування-закінчення, заклик. Пастир, згідно з загальноприйнятою практикою, долучає ті проблеми до матеріалу Святого Письма, які особливо хвилюють його паству: побутові, філософські, поетичні тощо.

Побутове красномовство – урочисте гостре або влучне слово з приводу якоїсь важливої події або певної цікавої чи гострої ситуації у приватному житті.

Жанрами соціально-побутового красномовства є на сьогодні: привітальне слово, ювілейні промови, надгробне (поминальне) слово, застільне слово (тости). Найчастіше тут йдеться про похвалу, величання тієї чи іншої людини, явища або групи, іншими словами, за своїм духом ці промови є панегіричними. Ритуальність є характерною рисою подібного красномовства (похорон, ситуація хрестин, весілля), і це накладає на стиль промови певний відбиток.

Такі виступи найчастіше бувають імпрровізаціями, до яких не готуються заздалегідь. Це лаконічні, невеликі тексти, які не вимагають звичайної обов'язкової твердої схеми побудови, а схема зажди має вступ, основну частину та висновки. Тут може бути послаблене логічне начало, панувати емоційна стихія. Не обов'язково ораторові демонструвати знання законів, академічну ерудицію або пропагувати істини релігії (у деяких випадках

тільки прикрашають подібне слово окремі елементи такого роду). Проте щедро оратор черпає з життєвого матеріалу приклади, а також звертається до фольклору (стихія анекдота, наприклад). Стиль може бути від «зниженого» до урочисто-величального (на похороні, наприклад), а може бути навіть часом вульгарний (в застіллі). Але варто зауважити, що в цій ситуації ораторові варто дотримуватися норм культури: в іншому випадку він ризикує наразитися на дискусію, образити чиюсь гідність або ж навіть «гостре» з'ясування стосунків. Численні приклади переконливого та гострого слова в побуті важко класифікувати: може це бути дискусія на базарі за ціну краму, залицання хлопця до дівчини або ж сварка двох сусідів. [2, с. 110-130].

Таким чином, розрізняють такі основні види красномовства: суспільно-побутове, церковне, юридичне (судове), політичне та академічне, кожен вид має свої стилістичні прийоми та мовну специфіку. Нормативність мовлення при цьому в межах кожного з них обумовлена, в першу чергу, дотриманням стилістичних норм – спеціальних мовленнєвих норм, що регулюють вживання мовних засобів відповідно до ситуації спілкування та мети висловлювання, враховує жанрові різновиди мовлення.

2.2. Особливості та жанри політичного красномовства

Виступ оратора, який роз'яснює певну суспільно-політичну ситуацію або виражає інтереси партії, тієї чи іншої політичної сили називають політичним красномовством.

Заявило про себе політичне красномовство як один із засобів гармонізації суспільних відносин чи боротьби за владу у найдавніші часи, коли вирішувати соціальні конфлікти люди намагалися силою переконання, а не лише зброєю.

Яскравим прикладом епідейктичного красномовства був Демосфен, що належить також до політичних ораторів. Активність політичних сил знизилася після македонського завоювання, що, власне, призвело до

стрімкого занепаду політичного красномовства. Але за цей період встигло воно досягти значного розвитку: тут вирішувалися долі окремих людей, долі цілих країв і народів, великих політичних ініціатив словом оратора (афінське віче, місце публічного зібрання афінян) [2, с. 110-130].

Цікавим є те, що в прозаїчній невимушеній формі поруч з політичними промовами в Афінах розвивалась і політична поезія (для прикладу, елегії законодавця Солона, який закликав до війни за о. Саламін наприкінці VI ст. до н. е., до миру між аристократією та демосом тощо).

Спостерігалася всюди подібна картина, де розвиток суспільства паралельно йшов у напрямку розкріпачення людини. В Європі протягом усього Нового часу ренесансний процес розгортається і призводить до зростання політичної активності суспільства. Тут виступає піонером Західна Європа, досвід якої в усьому світі широко застосовується. Подолання пережитків середньовічної німоти та тоталітарних режимів суспільства стимулюють розвиток політичного красномовства і, звичайно, політичну активність.

Як правило, політичне красномовство пов'язане із зіткненням інтересів різних класів, соціальним розшаруванням суспільства, що виражено саме в програмах різноманітних партій. Політичний оратор через це є ангажованим: може вкласти у промову яскраве особисте ставлення до різного роду проблем, проте залишається надособистісною, значною сама проблема у громадському відношенні. Це визначає в політичній промові підвищену ідейність. Враховуючи сучасну ситуацію в Україні, де за владу змагається понад 100 політичних партій, вельми строкатим залишається ідейний спектр політичної промови, що відбиває різнобарвність і складність, насамперед, духовного життя громадянина України.

Водночас у жодній іншій галузі не спостерігається такої динаміки зміни позицій, використання політичної програми в особистих інтересах, а часом і просто демагогії. Популістський оратор завжди апелює до маси, пропонує оманливо легкі рішення, аби піднятися до політичного поста.

Проте, відповідальність політичного оратора набагато більша, ніж, скажімо, відповідальність університетського професора, якщо взяти до уваги масштаб резонансу його промови. Адже політичний оратор мобілізує до діяльності, до активності тисячі людей, і його слово дуже легко стає дією [2, с. 110-130].

Диференціюється політична риторика на такі основні жанри: *бесіда, огляд, інформація, виступ, доповідь, політична промова*. Розрізняються вони меншим чи більшим обсягом та вагомістю змісту. Політична доповідь, для прикладу, звичайно виголошується на партійному з'їзді політичної партії, окреслює стратегію діяльності. На ліквідацію політичної безграмотності розрахована політична інформація в підвідомчих партії осередках освіти, може проводитися в дитячих закладах типу скаутських чи піонерських і розрахована вона на ліквідацію політичної безграмотності. Бесіду чи огляд вибирають ті політики, які хочуть на виборчій дільниці знайти свою аудиторію. Політичну промову чи виступ ми чуємо часто по радіо чи з телевізора – для прикладу, у Верховній Раді виступи депутатів.

Диференціюється політична промова за сферою функціонування на воєнну, мітингову та парламентську. У моменти соціальних перетворень, революцій, суспільного неспокою широко використовуються мітингові промови. Інтерес до парламентського красномовства переважає у періоди стабілізації культурного життя. Швидко у наш час розвивається як мітингове, так і парламентське красномовство. Зрозуміло, що підтримання патріотичних почуттів, бойового духу в умовах воєнних дій неможливе без виступу різного рангу командирів: відомі численні випадки, коли рівноцінне зброї було слово.

Отже, політичне красномовство особливого значення набуває в умовах тиражування засобів масової комунікації – телебачення, радіо, преса [2, с. 110-130]. Диференціюється політична риторика на такі основні жанри: *бесіда, огляд, інформація, виступ, доповідь, політична промова*. Розрізняються вони меншим чи більшим обсягом, обставинами, за яких використовуються політиками.

2.3. Вербальні та невербальні складники політичної комунікації

Не існують одна від одної невербальна й вербальна комунікація, вони не використовуються ізольовано, правильна їхня взаємодія між собою – достатньо виразна ознака, яка визначається вмінням впливати на інших певною особистістю. Де використовується така взаємодія, найбільш поширеним жанром є публічні виступи, а зокрема промови, що мають на певну цільову аудиторію великий вплив.

Вербальна комунікація є спосіб передачі інформації, який передбачає цілеспрямований словесний спосіб обміну повідомленнями. Мовна сторона таких повідомлень має ієрархічну структуру (від фонем, морфем, лексем до тексту й інтертексту) та виступає у стилістичних різновидах (літературна і розмовна мова, діалекти, соціолекти, стилі та жанри мовлення).

Вербальна комунікація реалізується за допомогою письмової та звукової мови. Успіх та ефективність мовного впливу зазвичай визначається її змістовністю, насиченістю мовними одиницями та стилістичними засобами, виразністю та чіткістю мови. Мовлення є універсальним засобом реалізації вербальної комунікації, важливою рисою якої є те, що за допомогою неї члени соціуму можуть не лише обмінюватися інформацією за допомогою мовних знаків, а й впливати один на одного. На основі виступу досвідченого оратора у сприйнятті слухачів формується належне враження про нього як про мовну особистість і професіонала.

Ще в Давній Греції та Давньому Римі, де досить розвиненим було ораторське мистецтво, увагу звертали не лише на вербальну частину промови, але і на невербальну. Впродовж саме останнього десятиліття саме цією складовою виступу наукове зацікавлення значно зросло, тому що вона виступає предметом дослідження багатьох наук: політології, соціології, культурології, педагогіки, етнопсихології, психології, лінгвістики та ін.

За допомогою певних засобів реалізується комунікативний процес, зокрема за допомогою знакових систем. Визначити вербальне та невербальне

спілкування можна за критерієм останніх. Альберт Мехребієн, австралійський спеціаліст з такого питання як «мова рухів тіла» стверджує, що передається лише 7% інформації за допомогою слів, проте з допомогою звукових засобів (інтонацію та тон голосу включаючи) – 38% мімікою та жестами, пози – 55% [71].

Для впливу на слухачів та підсилення смислової виразності мають велике значення невербальні засоби спілкування – жести та міміка, поза мовця та погляд.

Вираз обличчя – це міміка. А. Коні стверджував, що разом з язиком в гарного оратора говорить і обличчя.

Рухи рук і ніг, рухи тулуба називаються жестами. Природна жестикуляція робить більш зрозумілим зміст виступу та зближує мовця зі слухачами. Однак жести для цього мають бути стриманими, м'якими та природними, не бути різкими та узгоджуватись із рухами всього тіла.

Психологи-науковці розрізняють види жестів руками:

- Здебільшого показувати на напрям, предмет або певну особу вказівним пальцем.
- Наголошення якогось питання на певному аспекті – це стиснутий кулак.
- Обернена догори долоня може мати декілька значень: оцінити якусь дію або пропонує мовець зважити запропонований план; обернена долоня донизу – означає відмову чи незгоду [2, с. 1-3].

Основні ознаки правдивості та брехливості, що проявляються в жестах

№ п/п	Ознаки брехливості	Ознаки правдивості
1	Прикриття повне або часткове рота долонею, пальцями.	Повернуті вверх, розкриті співбесіднику долоні. Пальці розставлені.
2	Торкання пальцями носа,	Прямий погляд не нижче рівня

	куточків губів, щік.	очей співбесідника.
3	Ховання рук за спиною, в кишенях.	Розімкнуті руки, вільні жести.
4	Схрещування рук на грудях, на животі, за спиною.	Зняття окулярів під час розмови, жестикулювання ними.
5	Удавання покашлювання.	Зменшення відстані і кута між партнерами (набуття положення навпроти).
6	Відведення погляду вбік (у підлогу – чоловіки, на стелю – жінки).	Нахил корпусу вперед вбік співбесідника.
7	Потирання пальцем повік, брів.	Часта доброзичлива посмішка.
8	Натягнута посмішка, стислі зуби.	Злегка розведені руки і ноги, голова прямо, плечі вільно опущені.
9	Відтягнення, поправлення комірця.	Розстебнутий піджак, нога витягнута вбік партнера, долоні протягнуті вперед до співбесідника.
10	Потирання долонею нижче потилиці.	Прикладання розкритої долоні в області серця.
11	Співбесідник менше 1/3 часу спілкування дивиться партнеру в очі, часто відводить погляд.	Відсутність жестів із лівої графі.
12	Перебільшена жестикуляція або її повна відсутність (руки міцно стискають підлокітники крісла).	

Контакт, встановлений за допомогою очей, називається поглядом. Встановлено вченими, якщо люди дивляться один на одного, то протягом усього часу в середньому 35-50% лише відбувається розмова. З аудиторією зоровий контакт мовця має бути не менший. Потрібен він для того, аби можна було визначити реакцію на власні слова. Погляд – це, звичайно, сигнал, в якому можна визначити зміст, до уваги беручи ситуацію та вираз обличчя. Тривалий погляд, для прикладу, спрямований на співрозмовника, говорить нам про те, що людина говорить правду. Що складнішою є думка,

то тим рідше людина, яка говорить, на слухача дивиться (небажання розпорошувати власну увагу).

Невербальні засоби спілкування виділяють такі:

- оптичні – зовнішній вигляд, контакт очей, хода, поза, міміка, жести;
- акустичні – інтонація, пауза, сила голосу, тембр голосу, темп мовлення;
- кінетичні – поцілунок, потиск руки, дотик;
- ольфакторні – запах косметики, запах тіла;
- просторово-часові – ступінь пунктуальності в часі, тривалість контакту, розміщення в просторі, відстань між співрозмовниками.

Поради оратору:

1. Пристосуйте свій виступ та виберіть тему до категорії слухачів, перед якими вам доведеться говорити.

2. Дізнайтеся вчасно про склад вашої категорії слухачів. Врахуйте їхню освіту, кваліфікацію, вік. Це допоможе приготувати вам свій виступ.

3. Подумайте, готуючись до виступу, що від вас хоче почути ваш слухач, які саме проблеми хвилюють вашого слухача, врахуйте його загальноосвітній рівень, а також те, що він вже знає з цих питань.

4. Набагато привабливіші конкретні назви, ніж загальні, тому дуже важливо вдало вибрати назву лекції.

5. З'ясуйте насамперед для себе самого мету власного виступу: ви маєте бажання переконати читачів у чомусь чи поінформувати їх, розважити чи спонукати до якихось дій.

6. Інформаційні матеріали та всі записи розкладіть на столі. Вилучіть ті, що не відповідають темі лекції, а решту, відповідно до її плану, згрупуйте.

7. Поговоривши з фахівцями та відшукавши відповідну літературу, знайдіть прогалини в інформаційних матеріалах та їх заповніть. Чи ви лише робите нотатки, чи пишете повний текст роботи, незалежно від цього, варто скласти короткий план – основу вашого виступу. На форму викладу зверніть особливу увагу. Коли будете опрацьовувати його, необхідну вам інформацію виділяйте.

8. Має дуже велике значення початок виступу, адже залежить від нього декілька пунктів:

- а) чи зуміє мовець визначити основні питання, чи зуміє висвітлити стисло тему виступу;
- б) чи приверне увагу і зацікавить слухачів;
- в) чи зуміє зі слухачами встановити контакт;
- г) чи заспокоїться, чи набуде впевненості в своїх силах, чи подолає мовець своє хвилювання.

9. У своєму виступі по-різному мовець може розвинути свої думки:

- а) довести;
- б) розповісти;
- в) описати;
- г) пояснити.

Найцікавішою формою викладу є розповідь, найменш цікавою – опис. Складається з двох частин, як правило, закінчення виступу: коли оратор узагальнює головні думки, що вже були озвучені, та підбиття підсумків.

10. Не затягуйте виступ, намагайтеся закінчити вчасно.

Лише на аркушах однакового формату робіть нотатки – через рядок або два з одного боку. Залишіть з лівого боку для окремих позначок поля, а також запишіть початок часу, коли розпочиналась промова для орієнтування в ньому.

Отже, підготовка до публічного виступу враховує арсенал як вербальних, так і невербальних чинників.

Висновки до другого розділу

Риторика не є замкненим у собі знанням. Також вона не є лише академічною дисципліною, в якій теоретичні питання ораторства є її предметом вивчення. Риторика має на меті виховати доволі вмілого промовця, оскільки вона – прикладна дисципліна. Вихований промовець повинен володіти усіма прийомами ораторського мистецтва. Власне через це

з практикою повсякденного красномовства і пов'язана риторика досить таки тісно.

Виступ оратора, який роз'яснює певну суспільно-політичну ситуацію або виражає інтереси партії, тієї чи іншої політичної сили називають політичним красномовством.

Заявило про себе політичне красномовство, як один із засобів гармонізації суспільних відносин чи боротьби за владу у найдавніші часи, коли вирішувати соціальні конфлікти люди намагалися силою переконання, а не лише зброєю.

Диференціюється політична риторика на такі основні жанри: бесіда, огляд, інформація, виступ, доповідь, політична промова. Розрізняються вони меншим чи більшим обсягом та вагомністю змісту.

Диференціюється політична промова за сферою функціонування на воєнну, мітингову та парламентську. У моменти соціальних перетворень, революцій, суспільного неспокою знаходять мітингові промови широке застосування. Інтерес до парламентського красномовства переважає у періоди стабілізації культурного життя. Швидко у наш час розвивається як мітингове, так і парламентське красномовство.

Для впливу та підсилення смислової виразності велике значення для слухачів мають невербальні засоби спілкування – поза мовця, погляд, жести та міміка. Усі ці складники красномовства мають неабияку роль і потребують уваги при підготовці і виголошенні промови політиками.

РОЗДІЛ III. ЛІНГВІСТИЧНІ ТА КУЛЬТУРОМОВНІ ЯКОСТІ МОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ

3.1. Лексичні, морфологічні якості мовлення та культура мовлення українських політиків, їх мовленнєві помилки

Політичний дискурс загалом є суспільно-політичним відображенням життя країни, культурних, національних та загальних цінностей. Саме тому на сьогодні поняття «політичний дискурс» та «культура мовлення» є нероздільними.

Словниковий запас активно впливає на усне ділове мовлення кожної людини. Протягом усього її життя він змінюється: одні слова, залежно від обставин, переходять у пасивний запас, інші, щоб повернутися знову в пасив, з'являються в активному словникові. У власному словнику кожної інтелектуальної людини, що постійно працює над собою, яка багато мислить над прочитаним, яка багато читає, – десятки тисяч слів. 2-3 тисячами слів ми обходимося у повсякденному житті. Значна кількість професіоналізмів, слів ділової лексики до цього долучається в офіційному спілкуванні [48, с.110-130].

Однак ознакою високої мовної культури не є багатство словника. Необхідно навчитися залежно від ситуації мовлення доцільно та точно вживати слова.

Частою повторюваністю мовних засобів, як відомо, характеризується ділове мовлення і, таким чином, служить саме тим середовищем, яке сприяє виникненню готових формул – мовних шаблонів і штампів. Ця особливість для писемної форми ділового мовлення є нормою. Але люди намагаються вживати кліше та готові формули і в усному мовленні. Однак не варто бездумно в усне спілкування переносити ці засоби, бо ми виявляємо індивідуальний стиль, оригінальність, своє єство саме в цьому мовленні.

Лексичне багатство є важливою ознакою мовлення, що досягається багатством синонімії. Проте, мови ніщо так не псує, як невміння у найвідповідальніший і найпотрібніший момент знайти найдоречніший і найточніший серед багатьох слів-синонімів відповідник. Треба не лише для цього знати синонімічний ряд – усе гніздо слів, але й їх стилістичні та смислові відтінки, тобто що кожне із слів-синонімів означає і в якій ситуації можна його вживати [48, с.110-130].

Важливою для спілкування є і чистота мовлення. Не секрет, що мішаниною слів, перекрученими російськими словами, змішуванням граматичних форм російської та української мов насичене спілкування наших службовців. Саме тому правильність як усного, так і писемного спілкування зазвичай визначається чистотою мовлення – російського чи українського, уникнення так званого суржику.

Причиною лексичних помилок може бути незнання норм сполучуваності слів, неуважність до значень синонімів.

Як і всі сфери сучасного життя, сучасне політичне красномовство засвоїло дуже велику кількість аббревіатур, тобто різних типів складноскорочених слів.

Різними причинами пояснюється виникнення аббревіатур:

- 1) прагненням однією одиницею мовлення передати якомога більше інформації;
- 2) намаганням у багатослівних назвах уникнути повторення;
- 3) прагненням економії і мовної доцільності.

У випадку, коли в мові налічується кілька паралельних способів висловлювання, а не один, то викликають труднощі не тільки пошуки потрібного слова, але й вибір граматично найдоцільнішої форми. Найбільш доцільне використання синонімічних та морфологічних варіантів пов'язане з призначенням тексту та його змістом. Слід пам'ятати, що на сприйняття всього висловлювання вибір будь-якої частини мови, а також її граматичної

форми накладає певний експресивний або відповідний стилістичний відбиток.

Необхідно враховувати особливості синонімії граматично різних форм залежно від експресивно-емоційного забарвлення, функціонально-стилістичної приналежності, рівня поширеності та смислових відтінків. У своєму розпорядженні сучасна українська мова має велику кількість варіантних морфологічних форм.

М. Ю. Чікарькова та С. Д. Абрамович вважають найпоширенішими мовленнєвими помилками, яких треба уникати такі: неправильний наголос, неправильна вимова звуків, семантика слів, вживання стійких сполук, невмотивовані повтори і тавтологія, плеоназми, слова-паразити, просторіччя, жаргонізми, канцеляризми, діалектизми тощо [2].

У мовленні українських політиків нами були помічені такі порушення лексичних норм:

Слід звернути особливу увагу на неправильне вживання стійких сполук, фразеологічних зворотів у мовленні політиків.

Неправильно говорить Петро Порошенко *«терористи грають роль»*, тому що в російській мові є лише слово «играют», на відміну від української розрізняти слід певний нюанс: лише на сцені грають роль, а її «відіграють» за інших обставин.

Повторення однокореневих слів, тавтологія. Для прикладу, *«переконати переконливо»*, *«красень прекрасний»*.

У Оксани Сироїд тавтологічні звороти все-таки зустрічаються: *«здійснюють поїздки тоді, коли здійснюють»* (1), хоча доречніше було б сказати в контексті виступу *«коли депутати їздять»*.

Використання слів одного значення (плеоназмів). Для прикладу, *«У тексті відображене реальне життя, дійсність»* (1).

Петро Порошенко говорить *«дублювати двічі»* та *«демобілізувався з армії»* (1).

«Кілька років тому назад» (1) – говорить Андрій Парубій.

Слова-паразити: *ось, зрозуміло, скажімо, ну тощо, віднедавна, нещодавно, недавно* (1) – Ігор Жданов.

Просторіччя. Є така ненормативна лексика, якою дуже широко користуються люди: верзти, глігати, ушкварити, гамселити, скиглити тощо. Вживання такого слова оратором, як правило, викликає сміх, доволі гумористичний ефект: не те саме, що «жадібно ковтати» означає глігати, це є образ людини тваринних інстинктів, образ «живоглота».

Олег Ляшко дуже часто у своєму мовленні допускає просторіччя: «*каже*» замість «говорить», «*дурите*» замість «обманюєте» (1).

Канцеляризми. Канцеляризми також засмічують мову. Вони прийшли від часів Петра I в нашу мову з російських імператорських указів. І. Котляревський вже у XVIII ст. глузував з людей, які будують свою мову саме на канцеляризмах. Це виглядає так, ніби собі створюють образ Возного – бездушного бюрократа: «до формального определения о моей участі, открой мні, хотя в терміні, партикулярно, резолюцію, могу лі – тее-то як його, без отсрочек, волокити, проторів й убитков получить во вічноє і потомственное владеніє тебе – движимое і недвижимое імініє для душі моеї...». Якщо користуватися ви будете настільки спотвореним лексиконом яке враження виникне у слухачів не потрібно навіть пояснювати.

Канцеляризму Олександра Турчинова «*за власним бажанням*» (1) відповідають вирази «своєю волею», «по своїй волі», «з власної волі».

Діалектизми. Відомо, що до грамотної літературної мови не зводиться жива національна мова, оскільки її творить сума діалектів, якими жителі окремих місцевостей користуються (часом в розташованих поряд двох селах говорять по-різному). Для прикладу, *файно* (гарно), *сарака* (нещасний) – це діалектизми, що походять з говірок Західної України.

Часом як і просторіччя, діалектизми є дуже красивими та виразними. Якщо вам випала можливість виступити перед носіями даного діалекту, візьміть до уваги те, що вам варто показати, що ви з цим діалектом дуже добре знайомі, це в будь-якому випадку зміцнить до вас довіру. Надмірне

вживання діалекту або ж перехід на нього з точки зору норм сучасної літературної мови може створити враження неосвіченої людини, такого собі провінціала.

Іноді Олег Ляшко не проговорює закінчення дієслів: *«говоре», «робе», «виходе»* – замість *«говорить», «робить», «виходить»* (1). І тут відчувається вплив діалекту Чернігівщини, де народився політик.

Мову якоїсь вузької групи (зłodії, торгівці, студенти тощо) позначають жаргонізми. В наші дні криміналізація життя призвела до справжньої біди: почалося засмічення мови «блатним» жаргоном. Всюди лише й чуєш: *«Козьол!», «Бабки», «Тачка»* й т. і. Чи годиться підкреслювати інтелігентному ораторові те, що на одному щаблі він стоїть з тим, хто цей жаргон вживає. Але це зовсім не означає того, що не можна вжити колоритного жаргонізму для змалювання відповідного середовища чи образу-персонажа.

Олег Ляшко: *«Бо він веде себе як баба...», «бабки лежать пачками»* (1).

Вульгаризми. Як правило, це лайливі слова. Створити яскраві образи з їх допомогою теж можна: пашекуха, брехуха! Не потрібно думати довго над тим, якими фарбами ваш культурний рівень, ваш образ буде розмальовано.

Наведемо приклади з промов Олега Ляшка:

«Про те, що ви чорнорота, це знає уся країна і про те, що ви брехуха безсовісна» (1);

«Задовбали скотиняки» (1);

«Ви не офіцери, ви подонки і сволочі. Он гляньте на цих паразитів, оце така міліція. Покажіть оцих держиморд на всю країну» (1);

«Ви що собі дозволяєте – принижувати людей, принижувати українців, ах ви мордяка така нагла. Ви бачите сволота яка, як на людей каже» (1);

«Куди поцілувати? Сам себе поцілуй, подонок» (1);

«Вони досі кажуть що вони народні депутати. Шльондри ви продажні, простітутки ви політичні!» (1);

«Сиди і мовчи, мент галімей» (1).

Неологізми. Нові слова, які створюються самим автором, котрому хочеться вжити слово, яке ніколи ще не вживав, називається словами-неологізмами. Користуються правом творення нових слів, звичайно, письменники. В. Антоненко-Давидович замість звичайного слова «щупальце» ужив якось винайдене ним самим слово «мацок», мухобійка – ляпалка. Але творення неологізмів не завжди є вдалим. Якщо послідовно замінити неологізмами всім знайомі слова, то зробить висновок, що тоді буде, хоча образ в такій варіації виникає виразний та живий. З іншого боку, вас просто перестануть розуміти.

Лексичні інновації мовлення політиків за семантичними характеристиками поділяємо на саме такі лексико-семантичні групи:

1) назви осіб – учасників політичної комунікації. Одна з найчисленніших груп, що охоплює як назви безпосередніх учасників політичного процесу (політиків різних рівнів, пересічних громадян країни, так і збірні номінації). Виокремлюємо такі різновиди номінацій особи:

- номінації осіб за національною ознакою: *рашист, ново рос* (1);
- номінації осіб за приналежністю або прихильністю до певної політичної сили: *кличківці, правосеки, ляшкісти, порошенківці* (1);
- номінації осіб за характерними ознаками зовнішності або поведінки: *тітушка, кіборг* (1);
- номінації осіб за функціями, які вони виконують у політичній комунікації: *каратель, каруселіст* (1);

2) назви політичних процесів: *євроінтеграція, люстрація, донбасизація* (1);

3) назви територій та країн: *ДНР* (Донецька народна республіка), *ЛНР* (Луганська народна республіка), *Єврозона* (1);

4) назви політичних явищ: *євромайдан, євросанкції*(1);

5) назви політичних партій та об'єднань: *Самопоміч, Правий сектор, ЗАСТУП* (1).

Архаїзми та історизми Це застарілі слова (мортира – стародавня гармата; жупан, кирея – одяг; в запорізькому війську знак полковницької влади – пернач; Синедріон – Рада Єрусалимського Храму, лепта, динарій – гроші, хитон – одяг). Часто до них зі стилістичною метою вдаються і політики. Так, у своїх промовах Петро Порошенко вживав слова «чоло й уста» (1). Але не слід зловживати цим шаром лексики.

Високий рівень мовної культури у публічних управлінців і у президента України, зокрема, є чинником, в загальному, подальшого розвитку суспільства, оскільки в державному управлінні практичну реалізацію функцій літературної української мови забезпечує саме він. Від президента висококультурне мовлення вимагає володіння нормами української мови, користування мовними засобами відповідно змісту та мети спілкування. Слушно зауважує з цього приводу О. Пономарів: «Носіями зразкової української мови мусять стати державні діячі, урядовці всіх рангів і їхні дружини, якщо вони спілкуються з людьми поза своєю домівкою, виступають перед аудиторією безпосередньо чи в засобах масової інформації».

Під час дослідження з'ясовано, що однією з найпоширеніших помилок у зверненнях президента В. Зеленського є порушення лексичних норм, зокрема, коли він надуживає російських кальок: *...виключення становлять іноземці* (2); *...слід пам'ятати, що гречка, сірники, туалетний папір не врятують від вірусу* (уживання прислівників-кальок «следует, необходимо», замість яких правильно вживати слова *варто, доречно, доцільно, треба, потрібно*); (2); *...медичні заклади будуть повністю забезпечені* (2); *І тим паче, не думайте, що: «Якось воно само обійдеться»* (уживання дієслова-кальки замість минеться) (2).

У зверненнях В. Зеленського також наявне вживання слів із неправильним значенням: *Крім цього, я підтримую рішення українського народу продовжити карантин до одинадцятого травня. Це – вірний крок, який базується на аналітиці* (2). Нагадаймо, що вірний в українській мові

має значення «відданий, незрадливий» (вірна дружина); надійний – це той, який викликає довір'я (надійний товариш), а також той, який забезпечує досягнення мети, перевірений (надійний спосіб, надійна конструкція); правильний – істинний, який відповідає правилам (2).

Крім того, чинний президент України говорить: *Ми нарощуємо кількість тестувань на коронавірус (2); Ми на постійному карантині з областями, а не знаходимось у вакуумі столичних проблем (2); Ви знаходитесь на карантині вже понад місяць (2)*. Згадаймо, що нарощують нігті, а збільшують кількість тестів; знаходитися – коли внаслідок пошуків знаходиться загублене, втрачене: знайшлися діти; знайшовся записник. Це дієслово передає також значення «виявлятися, з'являтися»: знайшлося чимало охочих відвідати музей. Перебувати – коли йдеться про місце перебування когось (2).

Під час карантину В. Зеленський неправильно вживає слова *виключення* та *відмінити*: *Не відміна, не кінець, а саме пом'якшення (2); Прем'єр міністру України поставлено завдання вирішити завдання так званих VIP-палат та відмінити всі нормативні акти (2); Виключення не буде і для перших осіб держави... Країна не зупиняється, країна працює. І ви не виключення (2)*. Але виняток – відхилення від звичайного, від загального правила; виключення – дія за значенням виключити, виключитися, коли когось звідкись виключають; скасувати, скасовувати – визнавати, оголошувати що-небудь недійсним, незаконним; анулювати; відмінювати – змінювати закінчення відмінюваного слова за відмінками (2).

Також порадимо В. Зеленському замінити нехарактерну для української мови конструкцію з дієсловом *давай, давайте*, якщо мовиться про спонукання до дії, на стилістично кращий варіант, використавши наказовий спосіб дієслова. Наприклад: *Давайте зробимо собі нормальне літо (2); Тож давайте разом постарасьмоь заради спільної мети і будемо святкувати Великдень вдома (2); Давайте це продовжимо...(2); Давайте*

зберемося і зробимо все для настання пом'якшення наступного етапу карантину (2).

Ще однією культуромовною підказкою для звернень чинного президента України є те, що «російському дієприкметникові *данный* відповідає український *даний*, а прикметникові *данный* – *цей*». Наприклад: *На даний момент для протидії поширенню коронавірусу (2).*

«Не товаришує» наш президент із нормативними прийменниковими конструкціями: *... захворювання в цілому піде на спад (2); Перш за все хочу сказати (2); Перш за все я хочу висловити співчуття...(2); Я хочу перш за все подякувати нашим пожежникам (2); В той же час нашим пріоритетом залишаються школи (2); Ну а загалом у найближчий час... (2).* Відповідно до вимог культури сучасної української літературної мови треба дотримуватися синкретизму в перекладі прийменникових конструкцій: правильно *цілком, загалом, насамперед, передусім, водночас, незабаром.*

Проведене нами дослідження дозволяє визначити, що для цілком ефективного вирішення питання про підвищення в політичній еліті нашої країни, і президента зокрема, рівня культури мовлення, варто розглядати поставлену проблему як комплексну, яка потребує об'єднання зусиль фахівців та мовознавців із державного управління.

3.2. Фонологічні засоби у мовленні українських політиків

Головною особливістю усного мовлення є його звукова природа. Для вираження і розрізнення змісту мовлення людина використовує різні фонологічні (фонетичні, звукові) засоби. Професія політика вимагає досконалого володіння даними засобами у будь-якій комунікативній ситуації. До фонологічних засобів мовлення відносяться: голос, звуки мовлення (звуковимова), словесний наголос, інтонація.

Звуковимова – це основний компонент фонетичної системи мови. Для конструювання смислових одиниць мовлення людина користується звуками

(або варіантами, відтінками фонем). В сучасній українській мові налічується 38 фонем (з них 6 голосних і 32 приголосні, але 32 букви). Кожна фонема характеризується певними акустичними та артикуляційними якостями. Сама по собі мова не несе змісту, але об'єднуючись з іншими фонемами, вона складає морфему, слова (наприклад, в о д а) [33, с. 90-98].

Поряд з фонемами, які складають основний елемент фонетичної системи мови, важливими компонентами є словесний наголос та інтонація.

Словесний наголос – це виділення одного зі складів, з яких складається слово, за допомогою подовженої та більш голоснішої вимови (ви'- падок, нена'- висть, фахов- и'й, но- ви'й).

Інтонація є основним засобом членування мови на фрази і фраз на синтагми (група суміжних слів, об'єднаних за змістом та інтонаційно). Інтонація допомагає розрізняти речення розповідного, питального та окличного характеру, передавати найтонші синтаксичні відношення всередині речень. За допомогою інтонації в живому мовленні виражається той «підтекст», що визначається конкретною ситуацією розмови, емоційно – вольовим змістом мовлення.

Володіння усіма фонетичними засобами (голосом, правильною звуковимовою, словесним наголосом та інтонацією) та такими компонентами техніки мовлення, як дихання, орфоепічна правильність, забезпечує політикові емоційне, цікаве, виразне мовлення та читання, підвищує інтерес слухачів до поданої словесної інформації.

У мовленні українських політиків ми виявили низку помилок у вимові і наголошуванні.

1. Неправильний наголос:

Порошенко неправильно ставить наголос: *«зібраннЯ» замість «зібрАння»* (3);

Також Гройсману властиві помилки у наголосах: *«передАли» замість «передалИ», «прийнЯли» – «прийнялИ»* (3);

У Андрія Парубія також проблеми з наголосами: «вЕсти» замість «вєстИ війну» (3);

У Оксани Сироїд зустрічаються лише окремі неправильні наголоси, наприклад, «однакОво» замість «однАково» (3);

Також Юлія Володимирівна неправильно розставляє наголоси: «скаЖу» замість «скажУ», «донЕсти» – «донєстИ», «вАловий» – «валовИЙ» (3);

Зокрема, є проблема з наголосами і у Андрія Садового: «бУло» замість «булО», «відбУлися» – «відбулИся», «тисячІ» – «тИсячі» (3);

Олег Ляшко: «грoшЕй» замість «грОшей», «тОму» – «томУ» (3);

Не завжди правильно ставить наголоси міністр юстиції Павло Петренко, який говорить: «нОва», а не «новА людина», «прoвЕли», а не «провелИ» (3).

2. Неправильна вимова окремих звуків. Йдеться передусім про вади вимови – гаркавість, шепелявість тощо. Існує ціла система спеціальних вправ для виправлення цих помилок. Іноді й люди, які неправильно вимовляють звуки, не мають вад вимови, а просто не дотримуються норм орфоєпії. Слова, в цьому випадку найчастіше вимовляються точно так само, як вони і пишуться, або, що не завжди правильно, під впливом інших мов. Наприклад, вимовляємо «яєшня», але пишемо «яєчня».

Луценку властиво говорити «міліарди» замість «мільярди» і «мілліони» замість «мільйони» (3);

Майже усі слова, які закінчуються на «і», Кличко намагався закінчити на «и»: наприклад, «готовИ» замість «готовІ», «повиннИ» – «повиннІ», «в політиКИ» замість «в політиЦІ» (3);

Юлія Тимошенко вживає «А» там, де потрібне чітке «О»: «прАйшов» замість «прОйшов», «здАбуває» – «здОбуває», «мАжливість» – «мОжливість», «Алігархія» – «Олігархія» (3);

Юрій Бойко: «кАрисний» замість «кОрисний», «тАргово-економічного» – «тОргово-економічного», «пАчинає» – «пОчинає» (3).

Як нещодавно з'ясували американські вчені, на симпатії та антипатії до політиків впливає, в тому числі, голос потенційних можновладців. Підсвідомо люди більш охоче обирають лідерами політиків із низькими та глибокими голосами. Дається взнаки інстинктивне бажання слідувати за сильними вождями.

Як з'ясувалося, в Україні далеко не всі психологи поділяють думку американських колег щодо важливості висоти голосу. Наші спостереження збігаються із спостереженнями столичного психолога Ірини Сірик. Ми впевнені, що успіхів можна досягти з будь-яким голосом. Головне – попрацювати над темпом мови та інтонаціями.

«Стратегія впливу на емоційний стан людини з метою маніпуляції дуже проста. Наприклад, якщо авторитетна особа виголосить промову схвильовано, слухач почне відчувати легке хвилювання. Якщо ж говорити голосно, різко, обурено, озлоблено, а пізніше закликати до дії, у слухача з'явиться бажання щось робити», – говорить психолог [56, с. 1-7].

При цьому можливостей підтягнути голос та мовлення в українців чимало. Так, на курсах та тренінгах з ораторського мистецтва пропонують вдосконалити навички публічних виступів та розвинути голос.

«Голос справжнього лідера та керівника має 6 основних характеристик і повинен бути: сильним, інтонаційно переконливим, чітким, досить низьким, вільним і звучати в помірному темпі», – стверджує Махно (1).

Експерт пояснює, як саме слід розуміти головні характеристики. За її словами:

1. Сила голосу свідчить про силу його власника і його авторитет. У будь-якій зграї найсильніший голос у вожака: він виділяється навіть в загальному гаморі. Гучність голосу залежить від правильної роботи дихальних м'язів.

2. Якщо використовувати в мові природну гучність свого голосу, слова матимуть вагу і тоді, коли людина говорить підкреслено тихо.

3. Інтонація – це мелодія голосу. Інтонація ствердження надає голосу вагу, а мовленню – значущості, що важливо для голосу керівника.

4. Хороша дикція і артикуляція необхідні, щоб співрозмовники або слухачі чули і розуміли, що ми говоримо. Навіть дуже тиха, але виразна мова притягує увагу, переконує серйозно ставитися до сенсу сказаного.

5. Одним з основних факторів, що впливають на імідж, є частота тону голосу, тобто, наскільки голос «низький» або «високий». Сприйняття голосу відноситься до сфери несвідомого – низький голос належить найбільш великим представникам виду [56, с. 1-3].

Найбільш високі голоси – у самок і у дитинчат, тобто у тих, хто потребує захисту. Чим більше емоціонує тварина або людина, тим вище стає тон голосу. Завищений тон сприймається як несерйозний і жалібний або як істеричний. А низький звучить, як голос влади, сили, урівноваженості і надійності.

Більшість слухачів легше сприймають інформацію від оратора, який говорить повільніше. Переваги помірному темпу і в тому, що мовцеві простіше розставляти потрібні акценти і стежити за реакцією слухачів. До того ж, швидка мова на несвідомому рівні сприймається як мова стресова, у самого спікера мимоволі підвищується тон голосу. Ці два фактори разом дають ефект емоційної нестійкості. «Вагома», неспішна мова з осмисленими паузами, навпаки, створює відчуття впевненості та сили оратора.

Голос повинен звучати вільно, без «затисків». Вільному голосу хочеться довіряти. А ось голосові «затиски» зчитуються підсвідомістю як психологічне напруження. Такий голос не викликає ані довіри, ані інтересу.

Наталія Махно проаналізувала голоси українських політиків, прокоментувавши їх сильні та слабкі сторони [56, с. 1-7].

Юлія Тимошенко. З безперечних плюсів голосу Юлії Володимирівни – інтонаційно переконлива мова, гарна дикція й артикуляція. Але при тривалих виступах голос Тимошенко втомлюється. Зазвичай так відбувається, коли людина говорить, надмірно напружуючи голосові зв'язки. І при неправильній

роботі дихально-голосового апарату згодом можуть виникнути фізіологічні зміни в самих зв'язках – «незмикання», вузлики і т. д.

Також в ідеалі хочеться, щоб голос Юлії Тимошенко звучав трохи нижче, в грудному регістрі. В складних діалогах можна почути, як в голосі політика починають переважати високі нотки, що може сприйматися як невпевненість або зайва емоційність.

Андрій Садовий. Андрій Іванович розмовляє доступно і зрозуміло. Сильні сторони його голосу – помірний темп та інтонаційно забарвлена мова, що дозволяє слухачеві швидко «перетравити» почуту інформацію. І разом з тим, для більшої ефективності хотілося б попрацювати над силою і тоном голосу. Чим нижче звучить тон голосу, тим більш переконливою здається мова оратора.

Олег Ляшко. У Олега Валерійовича хороший голос – низький і потужний. Він вміло користується паузами і інтонаціями, які дозволяють «вмикати» аудиторію. При цьому питання викликає своєрідна манера вимови. Коли слухаєш Олега Ляшка, виникає відчуття, що говорить хлопець з глибинки, як кажуть у народі, «свій» хлопець. З одного боку, це дещо заважає сприймати політика серйозно. Але з іншого, до «своєї людини» у аудиторії завжди буде довіра. Тому, зважаючи на імідж Ляшка в цілому, можна сказати, що особливість мови, яка зазвичай є мінусом для політика, стала козирем.

Арсеній Яценюк. Плюс Арсенія Петровича – правильні інтонації і розстановка акцентів в мові. Темп може видатися зашвидким. Але, враховуючи організацію політика, такий темп може сприйматися, як показник діяльності, динамічності та швидкої реакції. Хотілося б попрацювати над силою голосу, звернути увагу на вимову шиплячих звуків у мові і найголовніше, – «знайти» грудне звучання голосу. Тому що ніщо так не прикрашає чоловіка (особливо чоловіка-політика), як грудний оксамитовий голос.

Петро Порошенко. У голосі відчувається харизма, сам голос сильний. Також Петро Олексійович правильно користується паузами і акцентами. І при регулярній роботі з голосом потенціал його звучання може бути розкритий повніше: голос може звучати більш оксамитово, насичено і глибоко. Бажано попрацювати з глибиною голосу, оскільки в більшості виступів президент не використовує повною мірою грудний резонатор, через що його голос звучить вище, ніж хотілося б. Справа в тому, що ми завжди враховуємо габарити співрозмовника, і якщо високий голос щуплої та низької людини не викличе здивування, від високого і великого чоловіка підсвідомо очікуєш більш низького владного голосу [56, с. 7-10].

Експерт називає головні риси голосів та манери мовлення українських політиків.

Звучання голосу Юлії Тимошенко досить низьке, як для жінки, але при цьому в голосі багато «металу» (*пронизливості*). Манера говорити або різка, або з придыханням. Політик непогано володіє голосом. Загалом створює враження рішучої натури. При цьому очевидна підвищена емоційність.

У Андрія Садового голос приємний, не надто низький, але з достатньою дзвінкстю. Манера спокійна, інтелектуальна, але без менторських ноток. Використовує акценти в мові, є інтонаційність. Створює враження, що знається на тому, про що говорить.

Голос Олега Ляшка – насичений, «м'ясистий», глибокий і сильний. Але часом йому не вистачає дзвінкості, а манера говорити дещо простувата.

Арсеній Яценюк говорить чітко та чисто. Його голосу не вистачає глибини, хоча політик старається розставляти акценти, робити паузи. Раніше голос політика звучав вище, йому бракувало ґрунтовності. Але останнім часом Арсеній Яценюк дещо знизив тон.

У Петра Порошенка доволі приємний тембр голосу, є вібрації, президент вміє розставляти паузи та акценти. В цілому складається приємне враження. Але в певних моментах хотілося б додати його голосу глибини та потужності. Інколи президент переходить на верхні тональності,

трансляючи іншим, що ця тема його дуже хвилює. Насправді в такі моменти хотілося б навпаки почути глибокий, потужний голос, який би свідчив про впевненість у вирішенні складних питань.

Важливо пам'ятати, що для різних виборців голоси лідерів звучать по-різному, тому кожен обирає за ким іти – авторитарного лідера, не надто схильного до діалогу чи того, хто не буде тиснути авторитетом, а його буде приємно слухати [56, с. 7-10].

Розвиток мовленнєвого слуху

Необхідною умовою володіння технікою мовлення є наявність розвиненого мовленнєвого слуху. Для політика вкрай важливим є вміння оцінювати усне і писемне мовлення, своє та чуже, з точки зору правильності, доцільності, підмічати усі недоліки та замислюватися над їхніми причинами. Тільки добре розвинений мовленнєвий слух може забезпечити уявлення про еталонне звучання і бути цензором мовлення для себе і для оточуючих [31, с. 25].

Насамперед з'ясуємо суть поняття мовленнєвий слух. Це здібність, що забезпечує сприймання і відтворення мовлення, що звучить, всіх його фонологічних засобів.

Відомий російський лінгвіст С. П. Іванова виділяє такі основні компоненти мовленнєвого слуху:

1. Фізичний слух, тобто здатність людини сприймати звукове мовлення у різних діапазонах гучності.

2. Фонематичний слух, або фонемний, тобто здатність розрізняти і відтворювати всі звуки мовлення у відповідності до фонетичної системи даної мови.

3. Здатність відчувати і відтворювати у мовленні мелодику, тон або темброве забарвлення.

4. Відчуття ритму та темпу мовлення.

Отже, для іміджу політика важливу роль мають як уміння правильно говорити, не допускати різноманітних – фонетичних, акцентологічних,

граматичні, лексичні, стилістичні недоліки, а також аспекти його мовлення, пов'язані з фонологічною стороною та сприйняттям мовлення на слух його слухачами, виборцями. Наявність недоліків, пов'язана з уживанням мовних та позамовних засобів породжує недовіру до сказаного, а дотримання мовних норм, врахування позамовних чинників – жестикуляції, міміки, сили і висоти голосу – надають політикові переваг у його іміджевому сприйнятті.

3.3. Комунікативний етикет українських політиків як елемент стилю оратора

Мовний етикет або поведінка мовця входить у поняття культури мовлення. У мовленні кожної людини використовується щоденно те, що називають мовним етикетом. Це найбільш вживані вирази і слова, що з ними люди звертаються один до одного, проявляючи таким чином такт, стриманість, пошану, ввічливість. Запрошувати, просити, радити, співчувати комусь, вибачатися, бажати успіху, прощатися з людьми, вітатися нам доводиться по декілька разів у день.

Сукупність мовних засобів, що регулюють в процесі мовлення нашу поведінку називається мовним етикетом.

Справжню, глибоку повагу до інших людей повинна виявляти мовна поведінка людини. Приємним та бажаним з іншими робить спілкування людини мовний етикет.

Задля нових знань та обміну інформацією спілкується переважна більшість людей. Хоча варто врахувати і те, що побутовий характер спілкування має теж, спілкування для спілкування. Мовний етикет, норми, правила діють в усіх випадках спілкування і їх повинна знати кожна людина. Ці правила виробило суспільство. Цілу систему словесних формул має мова. За допомогою цих формул люди підтримують доброзичливу тональність мовлення, налагоджують контакт між собою.

Оратор не повинен виходити лише заради того, аби «самовиразитися», не повинен просто виходити, а має зважати на те, що від нього конкретна аудиторія очікує. Він повинен думати не лише про те, чи матиме він успіх, як він «сприймається»; набагато важливіше не те, що відбувається на кафедрі, а те, що відбувається у свідомості слухачів. Досягти бажаної реакції аудиторії – ось головна мета промови.

Не повинен відчувати себе оратор «зверхньою істотою». Бути співбесідником, мати слухача «у власній голові» мусить оратор, а не високими словами «бити аудиторію». Тому в основному промова має бути схожа до звичайної бесіди.

До майбутнього виступу оратор повинен добре підготуватися, оскільки має на меті переконати людей. Не кожен може виступити без підготовки, не кожен володіє даром імпровізації. Та й дар цей шліфується і розвивається через системну та ретельну працю над самим собою.

Потрібно спочатку навчитися керувати своїми думками та почуттями, опанувати себе, щоб оволодіти чисєюсь свідомістю.

Оратору необхідно дисциплінувати емоцію (не потрібно «реготати» чи «плакати» на кафедрі), думку (логіка), жест (не дуже добрим є те, коли промовець схожий на нерухомий стовп або ж нагадує працюючий млин своїми незграбними рухами).

Оратору необхідно досить чітко визначити тему його виступу і постійно її дотримуватись, не відхилятись від неї. Водночас «справжній професіонал», вузький знавець свого предмета швидко надокучить аудиторії. Необхідно ґрунтовно знати фахову літературу. Але обізнаність в різних галузях науки, знання художньої літератури, знання філософії, загальна ерудиція ніяк не завадять.

Для політика такі правила успішного спілкування пропонує політична риторика:

1. Не кожен актор вчить такі ролі, як «командир», «приятель», «співрозмовник», «митець», «професор», але ці ролі кожний політик повинен грати.

2. Немає слів, що мають спрямованість на одну людину: звертаючись до одного, моделюємо та створюємо решту ситуації.

3. Крик та зарозумілість (гордість) виявляють невпевненість, незнання і боягузтво. Якщо ми хочемо бути почутими, то не потрібно обов'язково для цього напружувати голос.

4. Не варто виправдовуватися та погрожувати; ще ніхто не зміг виправдатися виправдовуючись та буде битий від власного удару той, хто загрожує. Як невпевненість, так і погроза виявляють полохливу та слабку людину.

5. Через негативні звернення політиків не слухають. Краще сказати: «продовжуйте свою цікаву бесіду», замість «замовкніть», «чекаю вашої уваги», замість «досить розмовляти», «морзянка застаріла», замість «годі стукати». Заборонений плід завжди солодкий.

6. Не варто допускати того, аби в натовп перетворювались люди, адже натовп – це небезпечна та непередбачувана стихія.

У мовленні політичному діячу також слід уникати таких речей:

- не стати комунікативним диктатором;
- виголосити догану більшості або всім;
- те, що авторитетно для народу, не слід відразу намагатися спростувати;
- передчасно заявляти власне право на неформальні стосунки.

У того, хто виступає не є останнім чинником успіху і зовнішність. Тут важливо створювати певний образ, вміти «створювати імідж», володіти собою. Серед спектру професій навіть є така, як іміджмейкер, тобто хтось, хто допомагає іншому створити імідж. Стан одягу та взуття, макіяж, охайність нігтів та рук, зачіска – все це впливає та уважно фіксується при сприйнятті ваших слів.

Не кожен може похвалитися тим, що природа дала йому грацію жестів, міцну статуру та високий зріст. Проте дуже часто буває так, що зовні не дуже показна людина притягує увагу аудиторії як магніт, коли виступає. Підкоряючись ритму її виступу, уважно стежать за кожним її жестом.

На атрибути своєї професії досить часто спирається й сам промовець, чим забезпечує собі бажаний імідж автоматично. Для прикладу, в церковному красномовстві пишні ризи, блискуче тло інтер'єру, амвон чи кафедра вже забезпечують увагу слухачів.

Світське красномовство – це зовсім інша справа. Тут оратору необхідно вдаватися до певних прийомів для того, аби привернути на себе увагу. Дотримуватися міри при цьому дуже важливо. Не є бажаним вдаватися до особливих жестів, робити незвичайну зачіску, екстравагантнo одягатися, не варто бути ексцентричним.

Ваша жестикуляція, згорблена чи випростана постава, вираз обличчя, хода і те, як ви проходите до місця виступу – це все ще до того, як ви щось скажете вже створило перше враження про вас. Саме в найперші хвилини до оратора формується антипатія чи симпатія.

Те, що називається чарівністю є у кожної людини, французи по-іншому називають це шармом. Хоча не кожен вміє це використовувати. Інколи буває таке, що не дуже досвідчений оратор боїться аудиторії. Йому здається що його «наскрізь бачать», всі сприймають його критично. Хоча мало хто знає про те, що кожен може змусити аудиторію щоб та слухала його виступ. Потрібно лише ставитися до людей з повагою та обов'язково бути щирим. Як вияв комплексу неповноцінності можуть сприйматися такі речі як всяке хитрування, якимось підкреслено «причепуритися», намагання «себе подати».

Водночас треба пам'ятати, що важливих, повчальних речей чекають від вас слухачі, а не просто «розмови на рівних». Ваші справи кепські, якщо ви непевно тримаєтеся перед слухачами, немов вибачаетесь за те, що марнуєте чужий час або за те, що ви присутні тут. Володарем ситуації повинен почувати себе оратор. Владність не полягає в тому, аби пригнічувати своїм

авторитетом слухача. Щирість і довірливість з найперших моментів спілкування з людьми повинні читатися на вашому обличчі.

Варто йти спокійно до місця промови, не зачісуватися, не поправляти одяг на ходу, не бігти. Є один дуже старовинний та цікавий прийом – починати йти не з широкого кроку, а з півкроку. Тоді, коли ви вже прийшли до вказаного місця встаньте у впевнену для вас позу та починайте. Не втуплюйте очі відразу у папірець, якщо вам необхідно прочитати текст з листка. Усміхніться до людей, огляньте їх. Запам'ятайте, що той, хто перед собою кладе текст і читає його, залякнувши в одній позі, хоче немов від слухачів сховатися, справляє враження людини-магнітофона.

Від темпу виголошення залежить правильне сприйняття промови аудиторією (іншими словами швидкості, з якою оратор вимовляє слова, склади, звуки за одиницю часу). Перестають слухати оратора, який взяв неправильний темп. Якщо занадто швидко виголошується промова, то не встигає за оратором аудиторія, розмова втрачає стрижень, а незабаром й інтерес до розмови. Також погано, якщо дуже повільно говорить оратор – у сприйнятті інформації аудиторія випереджає оратора і маємо той самий ефект: до промови інтерес втрачається. Для сприйняття найбільш оптимальний такий темп: від 120 до 150 слів за хвилину.

Отже, поведінка політика-оратора, його вміння триматися, обрати правильний темп і стиль спілкування з аудиторією є надзвичайно важливі для сприйняття його мовлення.

3.4. Вдосконалення культури та техніки мовлення на основі виступів політиків

Техніка мовлення як технічний компонент мистецтва мовлення виступає одним із факторів мовленнєвої майстерності людини. Що ж насправді означає термін «техніка мовлення»?

За словами А. П. Чехова, «для інтелігентної людини погано говорити повинно бути такою ж непристойністю, як і не вміти читати і писати» [56, с. 1-10].

Сукупність елементарних прийомів дикції, мовленнєвого голосу, фонаційного дихання, доведених до ступеня автоматизованих навичок, мають назву мовленнєвої техніки.

Володіти тісно пов'язаними між собою елементами: дикцією, фонаційним мовленням, голосом, дотримуючись норм орфоєпії означає володіти технікою мовлення. Мовлення політика – це передусім мовлення звукове. Воно, виконуючи соціальну найважливішу функцію спілкування, як і будь-яка інша звукова система, є акустичним явищем, і оскільки належить воно людині, то не можна його розглядати поза психофізіологічною діяльністю. Фонологія вивчає соціальний (лінгвістичний) аспект мовлення, фонетика – акустико-фізіологічний. Розглядаються у цьому розділі питання мовленнєвої техніки політика з фонетичних позицій. У мовленнєвій техніці політика першим елементом можна вважати фонаційне дихання, оскільки усне мовлення собою являє озвучений видих. Мовленнєвий голос – інший її важливий компонент, тому мовленнєва техніка навички голосоведіння теж включає.

Враховуючи те, що саме по собі звучання голосу процес мовлення ще не визначає, і те, що його змістова сторона міцно пов'язана з утворенням системи певних членороздільних звуків – мовленнєва техніка політика включає дикцію, уміння у мовленнєвому потоці вимовляти правильно всі приголосні і голосні звуки. Поділ на окремі елементи техніки мовлення надто умовний і проводиться він лише задля зручності теоретичного аналізу мовлення, яке постійно звучить. Складний динамічний процес, де всі вище названі елементи мовленнєвої техніки тісно взаємообумовлені та взаємопов'язані, називається живим мовленням.

Отже, компонент професійної майстерності політика, що зв'язаний з орфоепічною правильністю мовлення, чіткою дикцією, фонаційним диханням, формуванням ораторського голосу – це і є техніка мовлення.

Характеристика елементів техніки мовлення

Голос. Голос вважається домінантним елементом техніки мовлення. Дихальна система, безумовно, є джерелом набуття енергії голосу. Регулятором постачання енергії є голосові зв'язки. Працюють голосові зв'язки на зразок клапанів, вони утворюють голосову щілину, яка безпосередньо і є місцем народження голосу. Надгортанну сферу, ніс, глотку, порожнину рота відносять до резонаторів, у свою чергу бронхи й трахея є повноцінними резонаторами.

Поняття «голос» у науковій літературі трактується по-різному. Аби внести термінологічну ясність, ми пропонуємо так інтерпретувати це поняття: звучання, звук, що створюється результатом проходження повітря між голосовими вібруючими складками чи сукупність різноманітних за тембром звуків, силою та висотою, які за допомогою голосового апарату видає людина.

Не утворюються дзвінки приголосні, голосні звуки, сонорні без голосу – голосові зв'язки зімкнені при їхній роботі.

Раніше було прийнято вважати, що робота голосових зв'язок є пасивна, подібно до того, як на баяні коливаються язички під впливом дихального повітряного струменя. Проте дослідження Р. Юссона, французького вченого, довели, що під впливом потоку повітря голосові зв'язки людини коливаються не пасивно, а коливаються схоже до м'язів тіла, під впливом ритмічних імпульсів активно скорочуються. Імпульси проходять з центрів головного мозку по нервах із звуковою частотою. Саме ця теорія голосоутворення повідомляє нам про те, що не автоматично, а під контролем свідомості повинен проходити розвиток голосу. Голос є надзвичайно важливим комунікативним засобом. Він забезпечує тональну характеристику

висловлення та інтонацію. Завдяки голосу часто сказане ЯК перетворюється в ЩО, доповнюючи або навіть суттєво змінюючи зміст мовлення.

Такі якості професійного голосу характерні для професії політика:

1) витривалість; 2) стійкість; 3) гнучкість; 4) шумостійкість; 5) леткість; 6) сугестивність; 7) адаптивність; 8) благозвучність; 9) різноманітність тембрів; 10) широкий висотний і динамічний діапазон; 11) потенційно високий рівень гучності.

У відсутності неприємних призвуків (гугнявості, шипіння, хрипоти) та чистоті звучання проявляється благозвучність голосу політика. Як ознака вихованості, вимогливості до себе, інтелігентності на підсвідомому рівні сприймається слухачами вміння надати голосу благозвучності. Пов'язана благозвучність голосу в основному з чіткою дикцією.

Незалежно від тривалості вимови звуків виражається стійкість голосу у стабільності його висоти, тембру та гучності. Такі голосові ефекти як раптове зникнення звучання, дрижання, некеровані переходи в головний регістр з грудного в цьому випадку усуваються. Стійкість голосу на слух сприймається як спокійна наполегливість мовця, впевненість, асоціація з добрим фізичним його станом. Результатом збереження правильності координації, розслаблення голосового апарату в м'язах, загальної рівноваги є стійкість голосу.

Наявність стійкості (з витривалістю в сукупності) дає підстави вважати такий голос поставленим (сформованим).

Таку властивість, як леткість необхідно формувати на великій відстані, здатність голосу в той момент має бути чутна з мінімальними витратами.

При цьому в того, хто говорить, і в того, хто слухає, є таке відчуття, ніби голос «летить» – відчуття голосової леткості. Незалежно від гучності звучання, висоти, типу голосу в леткому голосі присутня завжди деяка металевість, відчувається приємний на слух своєрідний «уривчастий свисток» або «дзвіночок». Під вплив різноманітних шумів (і сторонніх

голосів в тому числі) потрапляє легкий голос, він наче прорізає певну шумову перешкоду і виявляє шумостійкість у такий спосіб.

Таку властивість як шумостійкість голосу політику теж необхідно виховувати. Проявляється це у здатності протистояти звуковим зовнішнім перешкодам, до складу яких належить шум голосів, звукове супроводження телепередачі або кінофільму – за необхідності зробити розпорядження чи увести свій коментар, звуки з аудиторій або вулиці. Голос стає шумостійким тоді, коли певною мірою гучність перевищує перешкоди, а тембр має контраст з навколишніми звуками. Шумостійкість у багатьох випадках з'являється завдяки легкості голосу. Для прикладу, з гудіння на даній частоті складається аудиторія, політику необхідно звернутися до людей, знайшовши за тембровим та висотним діапазоном тон нижчий або навпаки вищий за шум в аудиторії. Необхідно використовувати при цьому легкість і гучність голосу без зайвої напруги у місці голосових зв'язок.

До відповідних акустичних умов, залежно від форми приміщення і величини, розміщення і кількості слухачів, де потрібно говорити, голос має властивість пристосовуватися і називається це адаптивністю. Можлива адаптивність лише в тому випадку, якщо широкий висотний (мелодійний) діапазон, велика різноманітність тембрів, різні градації гучності притаманні голосу. Скажімо так, більш камерне звучання голосу з помірною гучністю та м'якою атакою політик використовує у меншій аудиторії. І відповідно навпаки, якщо необхідно гучність збільшити, збільшити легкість голосу в залежності від величини залу і резонансу, необхідно використати тверду атаку. Якщо політик використовує мікрофон, тоді йому необхідні інші за силою голосові властивості. Політик регулює звучання свого голосу завдяки слуховому контролю, іншими словами змінює гучність свого голосу [56, с. 1-10].

Рухливість, гучність голосу – це за вольовим рішенням мовця здатність голосу невимушено і швидко змішувати і переключати реєстри, переходити з однієї висоти на зовсім іншу, на тихе голосове озвучення, від м'якої атаки

до придихової або твердої, з одного тембру на інший. Політику необхідна рухливість, гнучкість голосу для того, аби він був в змозі висловлювати всю різноманітність емоційних нюансів, що з'являються у постійно мінливих ситуаціях в мовленнєвому спілкуванні. Необхідна гнучкість, рухливість голосу для визначення різних ситуацій залежно від того, як конкретний текст цього вимагає.

Політик впливає на емоції слухачів, захоплює їх незалежно від змісту ним вимовлених слів. Сугестивністю називається така здатність голосу. Політик у своїй діяльності з допомогою деяких нюансів тембру оволодіває увагою людей, апелює до них, стимулює реакцію поведінки, викликає в них переживання, послаблюючи до змісту мовлення критичне ставлення та минаючи аналітичну сферу свідомості. Звертати увагу варто на те, як настрої у людей змінюється, як залежно від того, що він читає, змінюються їхні співпереживання. Але варто також зважати на те, що інтонація – це лінгвістичне розуміння, перш за все, тоді як сугестивність має тембральну природу. Поява сугестивності в голосі таким чином може змінити в певному комунікативному акті інтонаційне оформлення.

Властивість професійного голосу, що характеризує голос з високою працездатністю голосового апарату, називається витривалістю (невтомністю). Дозволяє вона витримати тривале мовленнєве навантаження без фізіологічно шкідливих наслідків, зберігаючи динамічні, висотні та тембральні параметри. Такими факторами як акустичні умови, вік, природні особливості організму обумовлена витривалість голосу. Разом з тим, завдяки сформованості голосу і підвищується її витривалість [56, с. 1-10].

Вважати сформованим можна тільки такий голос, якому властива витривалість.

Постановка (формування) голосу – це правильна координація раціональної взаємодії систем і органів мовленнєвого апарату для його професійного використання. Мовленнєвий апарат завдяки сформованості

голосу набуває здатності віддавати при мінімальній витраті сил максимум головної енергії і витримувати значне голосове навантаження.

Отже, вище перелічені характерологічні ознаки політичного голосу найбільш повно дозволяють політику реалізувати політичне мовлення у звуковому прояві.

Дихання. Дихання є другим елементом техніки мовлення. Дихання є рефлекторним актом, що здійснюється підсвідомо, виконуючи фізіологічно головну функцію газообміну в організмі. Дихання, яке пов'язане з мовленням, – процес довільний, керований. Називається таке мовлення фонаційним мовленнєвим або ж звуковим, і можна тренувати його. При діафрагмально-реберному (фонаційному) диханні під час видиху м'язи передньої черевної стінки скорочуються, трохи витягується живіт, підіймається купол діафрагми і з легенів виштовхує повітря. М'язи під час вдиху розслабляються, діафрагма опускається і втягується повітря в нижні відділи легенів.

Утворюються звуки мовлення завдяки видиху, саме тому необхідно політику тренувати вміння використовувати раціонально під час мовлення запас повітря та якомога довший видих. Необхідно натренувати всі м'язи, котрі беруть участь в дихальному процесі: міжреберні м'язи, нижні черевні м'язи, діафрагму для оволодіння фонаційним диханням. Двома резонаторними системами користується людина:

- надв'язковою, верхньою системою – порожниною рота, носа, черепної коробки, що надають голосу леткості;
- підв'язковою, нижньою системою, що забезпечує темброву забарвленість голосу, включає грудну порожнину.

Слабкий і невиразний звук, породжений коливанням голосових зв'язок, перетворюють резонатори, у красивий, об'ємний і сильний голос.

Дикція. Дикція є важливим елементом техніки мовлення. Дикція в перекладі з грецької – манера вимовляти слова. За допомогою мовленнєвого апарату кожен звук, який утворюється, є результатом обумовленої

артикуляції. Результатом рухливості дихальної системи, гортані, надгортанника, глотки, м'якого піднебіння, нижньої щелепи, язика, губ є артикуляція. Дуже важливу роль в процесі артикуляції відіграє нижня щелепа. Внаслідок опускання нижньої щелепи (але лише за умови, якщо разом з нею опускається язик) обсяг ротової порожнини збільшується, це призводить до зміни тембру голосу та не крізь «зціплені зуби», а до чіткості вимови.

Для закривання або відкривання проходу в носову порожнину з ротової служить м'яке піднебіння. В українській мові помітною ознакою для приголосних (н), (н'), (м) є відкритий прохід в носову порожнину. При вільному диханні нормальне положення м'якого піднебіння опущене, в українській мові лише при артикуляції воно піднімається, і в носову порожнину закриває прохід для всіх звуків, крім (н), (н'), (м) так, що нормою є підняте положення в процесі вимови. До різного виду гугнявості призводить порушення цих умов [46, с. 110-130].

Від вправності м'язів залежить рухливість губ. Відбувається значно швидше опускання нижньої губи, ніж її підйом. В'ялість губної артикуляції у зв'язку з цим з'являється нерідко. Зміна положення і форми язика у більшості звуків мовлення забезпечує артикуляцію. До так званих «вправних» м'язів належать м'язи язика, що є умовою для різноманітності рухів, які вони й утворюють. В автономному режимі може артикулювати кінчик язика. При артикуляції звука [р] помітний режим руху язика. З'являються коливання у цьому випадку, викликані зміною в напрямку струменя повітря в щілині між твердим піднебінням і кінчиком язика.

На верхньому кінці трахеї розміщена гортань, і утворена вона м'язами і кількома хрящами. Аеродинамічні та механічні процеси, що відбуваються в гортані людини, є найбільш складними в мовленнєвому апараті.

Дотримання орфоепічної правильності мовлення є важливим компонентом техніки мовлення.

Орфоепічна правильність мовлення. Орфоепічні (вимовні) та фонетичні норми насамперед пов'язані із звуковою стороною мови. У додержанні правильного вживання звуків виявляються фонетичні норми, зокрема якщо враховувати правила чергування приголосних і голосних у словах, уподібнення, подовження тощо.

Засоби милозвучності української мови. Милозвучність або евфонічність характерна для української мови. Ще видатний учений І. Срезневський помітив цю ознаку української мови. Він визначав ще в минулому столітті, що українська мова – це мова живописна, музикальна, поетична. Захоплювались мелодійністю української мови А. Метлинський, В. Самійленко, А. Чехов, Л. Толстой та інші. На сьогоднішній день українське слово чарує всіх тих, хто читає або слухає його. Все це досягається насамперед милозвучністю української мови. Від грецької галузь фоностилістики називається евфонією. Вона вивчає здатність фонетичної організації мови до мелодійного звучання, створення звукозображення у висловлюванні відповідно до його змісту і художнього призначення [46, с. 110-130].

В українській мові милозвучність досягається:

- природним чергуванням голосних і окремих приголосних звуків;
- спрощенням в групах приголосних;
- використанням паралельних форм слів.

Засоби краси та естетичності, приємне звукове оформлення служать евфонічності української мови. Українській мові характерне уникання важкого для вимови нагромадження звуків.

Характерна ознака усіх стилів – евфонічність української мови. Різні фонетичні засоби служать для створення мелодійного звучання мовлення.

Кожна людина може зміцнити та розвинути свій голос, виявити і поліпшити природні дані для їхнього професійного мовлення.

Необхідні голосові якості пропонують відпрацьовувати у два етапи.

1 етап роботи над голосом – звільнення дихальних шляхів, створення найкращих умов для вільного звучання. Для цього необхідно зняти зайву м'язову напругу в гортані, де розташовані голосові зв'язки, і плечового пояса.

2 етап – пошуки природного вільного голосу, такого звучання, що є для кожного з нас максимально обмеженим, виникає легко, без усяких м'язових зусиль.

Попередні умови мовленнєвих вправ: не можна тримати голову опущеною або піднятою вгору, підборіддя повинно становити прямий кут із шиєю, неприпустимі м'язові затиски.

Вправи на розслаблення м'язів:

1. Устаньте прямо, витягніть руки перед собою, зберіть пальці в кулаки, напружте пальці, а також передпліччя й плечі (у вас сильні, міцні руки, ваші м'язи сильно напружені). Через 3-4 секунди розслабтеся: руки вільно падають, роблячи маятниковоподібні рухи.

2. Сядьте на стілець: напружте ноги й пальці ніг, сильно впираючись ними в підлогу або стінку. Через 3-4 секунди розслабтеся.

3. Підніміть угору брови, напружте їх (зображуйте крайній подив), потім розслабтеся, опустіть брови.

4. Міцно замружтеся. Через 3-4 секунди розслабтеся, повіки можуть бути прикриті.

5. Міцно стисніть щелепи й губи, через 3-4 секунди розслабте їх.

6. Нахиліть голову вперед і назад, вправо і вліво: кругові рухи головою вправо і вліво. Всі рухи виконуються при максимально розслабленій шиї, спокійно, повільно.

Сила, гучність, леткість, адаптивність, стійкість та інші якості голосу залежать не від фізичних зусиль, які призводять до напруги м'язів гортані та голосових зв'язок, а від правильного дихання і від уміння користуватися резонаторами.

Для «включення» у роботу резонаторів С. Т. Нікольська пропонує використовувати вібраційний масаж (ВМ) – самомасаж. Він спрямований на активізацію роботи нервових закінчень, розташованих у товщині шкіри. Його дія викликає помірне розширення периферійних кровоносних судин та сприятливо впливає на нервову та інші системи організму. ВМ знімає м'язову і нервову напругу, оскільки напруга утруднює природну координацію органів мовленнєвого процесу, заважає розслабленню фонаційних (звукових) шляхів. Вміння довільно розслабляти м'язи дихального і голосового апарату, керувати мімікою обличчя, рухами тіла дозволяє знімати нервові збудження, заспокоює людину.

Самомасаж поєднується з аутогенним тренуванням – комплексом прийомів психічної саморегуляції людського організму, яке включає:

- вправи на м'язове розслаблення, тобто релаксацію з наступним вольовим напруженням м'язів;
- дихальну гімнастику.

Пропонується, наприклад, таке завдання: Уявіть собі, що Ви вийшли із темного приміщення на сонячну вулицю. Замружте очі! Міцно замружтесь! А тепер розслабте повії, залишаючи їх напіввідкритими! Подібні вправи проводяться із м'язами губ, язика, рук тощо.

Прийоми з постановки голосу спрямовані на вдосконалення вміння відчувати та керувати напрямком видихуваного повітря на матеріалі приспівування носових приголосних з поступовим приєднанням голосних та інших приголосних [42, с. 128].

Прийоми вдосконалення дикції. Основою чіткої вимови кожного звуку, тобто гарної дикції, є злагоджена та енергійна робота усіх м'язів, які беруть участь у мовленнєвому процесі. Навчально-тренувальні вправи дають можливість розвивати та зберігати їх еластичність і рухливість [42, с. 128].

Для вдосконалення дикції пропонується артикуляційна гімнастика.

Вправи для розминки і тренування м'язів артикуляційного апарату, які розвивають м'язи рота, щелеп, губ, язика (пластична гімнастика органів артикуляції):

1. Енергійно, але плавно опустіть нижню щелепу і відкрийте рот. Підніміть нижню щелепу й закрийте рот. Помітьте, що рухливою є нижня щелепа. Повторіть 5-6 разів.

2. Висуньте нижню щелепу вперед, поверніть її у первісне положення. Вправу повторюйте 5-6 разів.

3. Відсуньте язик якнайглибше в рот, а потім розпряміть і торкніться ним до нижніх зубів; знову відсуньте язик вглиб і, розпрямляючи його, торкніться кінчиком верхніх зубів.

4. Рухаючи язик усередині рота, торкніться його кінчиком спершу лівої щоки. Потім правої.

5. Зімкнуті губи витягніть уперед у вигляді «хоботка», потім розтягніть у зімкнутому стані на посмішку. Повторюйте 5-6 разів.

6. Утворивши «хоботок», рухайте його послідовно: вправо, вліво, униз, потім у зворотному напрямку. Плавно рухайте «хоботок» по колу.

Всі вправи спочатку бажано робити перед дзеркалом, рухи повинні бути повільними і плавними. Повторюйте 5-6 разів.

Вправи для відпрацювання правильного артикуляційного укладу кожного голосного і приголосного звуку, складів, фраз у цілому.

Всі проаналізовані елементи техніки мовлення – голос, дихання, дикція, що творять важливу професійну якість політика – є основою володіння усним мовленням. І кожен з елементів, існуючи автономно, не може виконувати своєї повноцінної функції у голосоутворенні, оскільки їх повноцінна дія може відбуватися у взаємодії з останніми. Так, скажімо, володіючи досконало фонаційним (діафрагмально-реберним) типом дихання і різними якостями голосу, політик зможе мати високий рівень мовлення лише за умови наявної досконалої дикції. Проте наявність найдовершенішої дикції при відсутності голосових якостей не може зробити сприятливим

мовлення політика, тому що його інтонація не відбиватиме мети мовлення, настрою, ставлення тощо [42, с. 120-128].

Висновки до третього розділу

Маючи на меті переконати людей, оратор повинен добре готуватися до майбутнього виступу. Не кожен володіє даром імпровізації, виступу без підготовки. Та й цей дар розвивається й шліфується завдяки ретельній системній праці над собою.

Щоб оволодіти чиеюсь свідомістю, потрібно спочатку опанувати себе, навчитися керувати своїми думками та почуттями.

Сила голосу свідчить про силу його власника і його авторитет. Гучність голосу залежить від правильної роботи дихальних м'язів.

Більшість слухачів легше сприймають інформацію від оратора, який говорить повільніше. Переваги помірному темпу і в тому, що мовцеві простіше розставляти потрібні акценти і стежити за реакцією слухачів.

Аналіз характеристик мовлення українських політиків дає можливість чіткіше аналізувати власне мовлення, звертати увагу на важливі його якості.

ВИСНОВКИ

Опрацювавши наукові джерела ми схарактеризували основні поняття культури мовлення, визначили особливості політичної риторики та запропонували рекомендації для вдосконалення техніки мовлення на основі мовлення політиків.

Основою людського суспільства є мова. Мова – це особлива система специфічних національних характеристик, особливостей, система знаків із закодованими результатами пізнання людиною дійсності. Головним засобом спілкування людей є мова. Мова – це продукт національного розвитку. Компонентом духовної культури суспільства є також мова. Мова відтворювана, потенціальна, абстрактна. Вона служить не лише засобом вираження думок, а й засобом оформлення та формулювання думки, оскільки нерозривно пов'язана з мисленням. Багато функцій виконує мова: комунікативну, інформативну, пізнавальну, експресивну, імпресивну, регулятивну, функцію формування та вираження думки.

Між поняттям «мовлення» та поняттям «мова» важливо усвідомлювати різницю. Мова у такій опозиції – це найважливіший специфічно людський засіб спілкування між членами певної групи, а мовлення – це практичне користування мовою з виражальними, різними комунікативними та пізнавальними цілями. Мова – це історично усталена система значень, звукосполучень, звуків і т. ін., а мовлення – це мова в дії, діяльність за допомогою мови, мовний процес у багатьох формах і видах.

Культура мовлення є широким поняттям, яке передбачає, насамперед, грамотність побудови висловлювань, зрозумілість і простота викладу, виразність, яка досягається умінням добору потрібного слова, побудови синтаксичних конструкцій, а також активним використанням тону, динаміки голосу, пауз, темпу мовлення, правильності наголосів та інтонації, чіткості дикції і вимови слів, правильного використання лексичних ресурсів мови, спеціальної термінології, уникнення багатослів'я та тавтології.

Розрізняють такі основні види красномовства: суспільно-побутове, церковне, юридичне (судове), політичне та академічне.

Політичним красномовством називають виступ оратора, який роз'яснює певну суспільно-політичну ситуацію або виражає інтереси партії, тієї чи іншої політичної сили. Про себе політичне красномовство заявило як один із засобів гармонізації суспільних відносин чи боротьби за владу у найдавніші часи, коли вирішувати соціальні конфлікти люди намагалися силою переконання, а не лише зброєю. Диференціюється політична риторика на такі основні жанри: бесіда, огляд, інформація, виступ, доповідь, політична промова. Розрізняються вони меншим чи більшим обсягом та вагомістю змісту.

Політична промова за сферою функціонування поділяється на воєнну, мітингову та парламентську. У моменти соціальних перетворень, революцій, суспільного неспокою мітингові промови знаходять широке застосування. Інтерес до парламентського красномовства переважає у періоди стабілізації культурного життя. Швидко у наш час розвивається як мітингове, так і парламентське красномовство.

Принциповим для культури мовлення є дотримання правильності вживання мовних одиниць. Мовленнєвими помилками ми називаємо порушення у цій сфері.

Найпоширенішими мовленнєвими помилками, які роблять політики є:

1. Неправильний наголос: «зібранНЯ» замість «зібрАння».
2. Неправильна вимова окремих звуків: замість «кОмпанія проти тероризму» «кАмпанія».
3. Неправильне вживання слів за семантикою (значенням).
4. Тавтологія – повторення однокореневих слів. «Здійснюють поїздки тоді, коли здійснюють».
5. Використання плеоназмів: «дублювати двічі».
6. Слова-паразити: «недавно», «нещодавно», «віднедавна».

7. Невміння враховувати стилістичне (емоційне) забарвлення слова (фрази), тобто невідання включати слово (фразу) в контекст.

Територіально, історично, соціально зумовлених недоліків у мовленні потрібно позбуватися. Віднести до них можна невиправдане нагромадження архаїзмів, неологізмів, вульгаризмів, жаргонізмів, діалектизмів, канцеляризмів та просторіч. Адже їхнє накопичення у мовленні перевантажує та засмічує його.

Для досягнення впливу на аудиторію мають значення як лінгвістичні, так і позамовні чинники – сила і висота голосу, його гучність, інтонація, темп мовлення, паузи. Про авторитет людини і силу його власника свідчить сила голосу. Від правильної роботи дихальних м'язів залежить гучність голосу. Інформацію від оратора більшість слухачів сприймають легше, за умови якщо він говорить повільніше. Переваги помірному темпу також і в тому, що мовцеві простіше стежити за реакцією слухачів та розставляти потрібні акценти. Для професії політика характерні такі якості професійного голосу: витривалість; стійкість; гнучкість; шумостійкість; адаптивність; благозвучність; різноманітність тембрів; широкий динамічний та висотний діапазон; потенційно високий рівень гучності.

Для оратора дуже важливим завданням є підготовка промови, яка складається з таких етапів: 1) вибір теми; 2) складання плану; 3) процес збору матеріалу; 4) запис промови з літературною промовою.

Кожен з названих етапів потребує ґрунтовної підготовки та кропіткої праці.

Якщо політик має на меті переконати людей в чомусь, то повинен дуже добре готуватися до майбутнього виступу. Не кожен з політиків володіє даром імпровізації, а тому виступ без підготовки – завдання не з легких. Це дар, який шліфується та розвивається завдяки системно-ретельній праці над собою. Для того, аби оволодіти чиеюсь свідомістю, перш за все потрібно навчитися керувати своїми почуттями та думками, опанувати себе.

Отже, кожна людина може розвинути та зміцнити свій голос, виявити та поліпшити природні дані для професійного мовлення. Аналіз публічного мовлення політиків дає змогу як побачити основні мовні недоліки, яких потрібно уникати, так і виробити власну стратегію підготовки і виголошення виступу, аналізуючи основні чинники, які впливають на культуру мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамович С. Д. Риторика та гомілетика / С. Д. Абрамович. – Чернівці, 1995. – 170 с.
2. Абрамович С. Д. Риторика: Навч. посібник. / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова – Львів: Світ, 2001. – 240 с.
3. Адамов Е. А. Из истории ораторского искусства / Е. А. Адамов. – Миколаїв, 1961. – 230 с.
4. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – Київ, 1991. – 256 с.
5. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів, 1990. – 232 с.
6. Бондаренко П. С. Судова промова / П. С. Бондаренко. – Львів, 1972. – 324 с.
7. Вандишев В. М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: навч. посіб. / В. М. Вандишев. – Київ: Кондор, 2003. – 264 с.
8. Гайдулін О. О. Політичний дискурс як праксіологічна складова політологічного навчання / О. О. Гайдулін. – Київ, 1997. – С. 23–25.
9. Головащук С. І. Українське літературне слововживання: словник-довідник / С. І. Головащук. – Київ: Вища шк., 1995. – 319 с.
10. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням / Т. Б. Гриценко. – Київ: Центр учбової літератури, 2010. – 624 с.
11. Гурвич С. С. Основи риторики / С. С. Гурвич, В. Ф. Погорілко, М. А. Герман. – Київ, 1978. – 174 с.
12. Демедишина Н. Специфіка комунікативної діяльності державних службовців / Н. Демедишина // Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 31 трав. 2006 р.: у 2 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, В. М. Князева. – Київ: Вид-во НАДУ, 2006. – Т. 1. – С. 267–268.

13. Дика Н. М. Формування культури мовлення у процесі навчання учнів загальноосвітньої школі (теоретичний і практичний аспекти) / Н. М. Дика. – Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7311/1/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%202002%20%E2%84%962.pdf>

14. Дороніна М. С. Культура мовлення ділових людей / М. С. Дороніна. – Київ: КМ Academia, 1997. – 192 с.

15. Зубенко Л. Г. Ораторське мистецтво: практ. посіб. / Л. Г. Зубенко. – Київ: Парлам. вид-во, 2002. – 115 с.

16. Зубков М. Г. Сучасне ділове мовлення / М. Г. Зубков. – Харків: Книжк. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2007. – 448 с.

17. Зязюн І. А. Основи педмайстерності / І. А. Зязюн. – Київ, 1996. – 123 с.

18. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, Б. Є. Кривонос та ін. – Київ: Вища школа, 1997. – 349 с.

19. Капська А. Й. Педагогіка живого слова / А. Й. Капська. – Київ: ІЗМН, 1990. – 140 с.

20. Кардаш І. М. Риторика, культура та техніка мовлення вихователя / І. М. Кардаш. – Режим доступу: http://preschool.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/%D0%9D%D0%9C%D0%9A%D0%94_-%D0%A0%D0%98%D0%A2%D0%9E%D0%A0%D0%98%D0%9A%D0%90-%D0%9A%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%90-%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%A5%D0%9D%D0%86%D0%9A%D0%90%D0%9C%D0%9E%D0%92%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%D0%92%D0%98%D0%A5%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%9B%D0%AF.pdf

21. Ковалевська Т. Ю. Основи ефективної комунікації : навч. посіб. / Т. Ю. Ковалевська, С. А. Бронікова. – Одеса: Фенікс, 2008. – 140 с.

22. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – Київ, 1987. – 231 с.
23. Коваль А. П. Слово про слово / А. П. Коваль. – Київ, 1986. – 97 с.
24. Колоїз Ж. В. Українська неологія: здобутки і перспективи / Ж. В. Колоїз. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 56-60.
25. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності / Н. В. Кондратенко. – Одеса, 2007. – 156 с.
26. Кохтев Н. Н. Риторика / Н. Н. Кохтев. – Миколаїв, 1994. – С. 86-88, С. 95-97.
27. Кочан І. М. Культура рідної мови / І. М. Кочан, А. С. Токарська – Львів, 1996. – 232 с.
28. Кравчук В. Є. Від «А» до «Я» / В. Є. Кравчук. – Тернопіль, 1997. – 187 с.
29. Крутій К. Л. Вчимося мови та розмови / К. Л. Крутій. – Запоріжжя, 1999. – 154 с.
30. Культура української мови: довідник / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, С. Я. Єрмоленко, К. В. Ленець та ін. / [за ред. Русанівського]. – Київ, 1990. – 304 с.
31. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови / Д. В. Мазурик. – Львів, 2002. – 20 с.
32. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків / А. Я. Малярчук. – Київ, 1997. – 95 с.
33. Масенко Л. Мова і політика / Л. Масенко. – Київ, 1999. – 100 с.
34. Мацько Л. І. Риторика / Л. І. Мацько. – Київ, 2003. – 254 с.
35. Мистецтво говорити / Г. Бойко, Г. Чубач, О. Усенко та ін. – Київ, 2002. – 234 с.
36. Монахов Г. А. Мелочи создают совершенство / Г. А. Монахов. – Київ: Альтерпрес, 2001. – 474 с.
37. Мороз О. Г. Перші кроки до майстерності / О. Г. Мороз, В. А. Омеляненко. – Київ, 1992. – 154 с.

38. Молдован В. В. Судова риторика / В. В. Молдован. – Київ, 1998. – 320 с.
39. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2012-1013): Словник / А. Нелюба, Є. Редько. – Харків, 2014. – 172 с.
40. Олійник О. Світ українського слова / О. Олійник. – Київ, 1994. – 213 с.
41. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови / Г. С. Онуфрієнко. – Київ, 2006. – 312 с.
42. Ораторське мистецтво: навч.-метод. посіб. / авт.-уклад.: І. М. Плотницька, О. П. Левченко, З. Ф. Кудрявцева та ін.; за ред. І. М. Плотницької, О. П. Левченко. – 2-ге вид., стер. – Київ : НАДУ, 2011. – 128 с.
43. Пазяк О. М. Українська мова і культура мовлення / О. М. Пазяк, Г. Г. Кисіль. – Київ, 1995. – 222 с.
44. Палажченко Є. Ф. Гігієна голосового апарату / Є. Ф. Палажченко // Рад. школа. – 1986. – № 3. – С. 82-83.
45. Паламар Л. М. Практичний курс української мови / Л. М. Паламар, О. О. Бех. – Київ, 1993. – 158 с.
46. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, Кривонос та ін. / [за ред. І. А. Зязюна]. – Київ: Вища школа, 1997. – 349 с.
47. Петренко В. Особливості визначення політичної мови / В. Петренко. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8789/02-Petenko.pdf?sequence=1>
48. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика / М. І. Пентилюк. – Київ, 1994. – 240 с.
49. Пентилюк М. І. Ділове спілкування та культура мовлення: навч. посіб. / М. І. Пентилюк., І. І. Маруніч, І. В. Гайдаєнко. – Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 224 с.
50. Пінчук Ю. В. Комунікативні якості культури мовлення вчителя-логопеда / Ю. В. Пінчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.

Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2014. – Вип. 26. – С. 179-184. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_26_

51. Плотницька І. М. Українська мова в державному управлінні: теоретико-методологічний аспект: монографія / І. М. Плотницька. – Київ: Вид-во НАДУ, 2006. – 232 с.

52. Плотницька І. М. Ділова українська мова / І. М. Плотницька. – Київ, 2008. – 256 с.

53. Плющ Н. П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету / Н. П. Плющ // Українська мова і сучасність. – Київ: НМК ВО. – 1991. – С. 90-98.

54. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – Київ, 1993. – 248 с.

55. Резніченко В. І. Довідник-практикум офіційного, дипломатичного, ділового протоколу та етикету / В. І. Резніченко, І. Л. Михно. – Київ: УНВЦ «Рідна мова», 2003. – 479 с.

56. Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога – Режим доступу: https://pidru4niki.com/89956/ritorika/osnovni_ponyattya_kulturi_movlennya

57. Риторика: навч. посіб. / Г. І. Гамова, Л. С. Загребельна, Т. В. Ковальова та ін.; за заг. ред. П. О. Редіна. – Х.: Вид-во ХарРІ УАДУ «Магістр», 2002. – 496 с.

58. Сагач Г. М. Живе слово автора / Г. М. Сагач. – Київ, 1989. – 568 с.

59. Сагач Г. М. Живе слово полеміста / Г. М. Сагач. – Київ, 1991. – 123 с.

60. Сагач Г. М. Золотослів / Г. М. Сагач. – Київ, 1993. – 123 с.

61. Сагач Г. М. Риторика / Г. М. Сагач. – Київ, 2000. – 568 с.

62. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. / О. А. Стишов. – Київ, 2003. – 34 с.

63. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови / Л. Струганець. – Тернопіль, 1997. – 96 с.

64. Томан Іржі. Мистецтво говорити / Іржі Томан. – Київ, 1989. – 112 с.

65. Узденова Ю. М. Культура мовлення публічного управлінця / Ю. М. Узденова. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1099>
66. Хміль Ф. І. Ділове спілкування / Ф. І. Хміль. – Київ, 2004. – 280 с.
67. Хоменко І. В. Еристика. Мистецтво полеміки / І. В. Хоменко. – Київ, 2001. – 192 с.
68. Шевчук С. В. Українська мова на щодень, на щомить / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – Київ, 2004. – 392с.
69. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення / С. В. Шевчук. – Київ: Літера, 2000. – 480 с.
70. Штольц А. Гомілетика, або наука про те, як проповідати нищим Євангеліє / А. Штольц. – Станіславів, 1909. – 149 с.
71. Якименко М. Р. Невербальні засоби впливу в публічному виступі / М. Р. Якименко. – Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/apyl_2012_24_17.pdf

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналіз голосів українських політиків. – Режим доступу: <https://www.depo.ua/ukr/life/yak-zvuchat-ukrayinski-politiki-lyashko-skripit-i-dovbit--17082015170700>
2. <http://journals.uran.ua/index.php/2308-4855/article/view/213832>
3. Трансляція. Телеканал РАДА. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/user/RadaTVchannel/videoshttps>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Фактори, які впливатимуть на успішність ведення спору

Форма проведення	<ul style="list-style-type: none">✓ усний або письмовий;✓ організований або неорганізований;
Кількість учасників	<ul style="list-style-type: none">✓ спір-монолог;✓ спір-полілог;✓ спір-діалог;
Мета	<ul style="list-style-type: none">✓ спір за істину;✓ для переконання когось-небудь;✓ для перемоги;✓ спір заради спору;
Особистісний тип учасників спору	<ul style="list-style-type: none">✓ емотивний;✓ аналітичний;✓ інтуїтивний;✓ екстра- або інтровертивний;
Дотримання процедури спору	<ul style="list-style-type: none">✓ вступне інформування;✓ аргументація позицій (точки зору) учасників спору;✓ опанування;✓ активне сперечання;✓ пошук компромісу;✓ пошук рішення;✓ завершення спору;
Використання принципів ведення спору	<ul style="list-style-type: none">✓ попередня підготовка;✓ припустиме ставлення до опонента;✓ послідовний аналіз альтернатив;✓ коректність;✓ аналізування та відсторонення;✓ подолання психологічних бар'єрів;✓ поетапне наближення до істини;
Група, до якої належить учасник спору	<ul style="list-style-type: none">✓ позитивно налаштована;✓ негативно налаштована до учасників спору або до предмета спору.

**Засоби мовленнєвого протиборства в різних видах спорів
(за О. Н. Зарецькою)**

Вид спору	Мета	Аргументація (доказ)	Контраргументація (критика)
Аподиктичний	Істина	<ul style="list-style-type: none"> ✓ звернення до факту; ✓ ефективне порівняння; ✓ приклад; ✓ дедуктивний умовивід; ✓ індуктивний умовивід; ✓ закінчення за аналогією; ✓ ілюстрація; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ контрастне сперечання; ✓ скептичне зауваження; ✓ атака питаннями; ✓ авторський коментар; ✓ зведення до абсурду;
Евристичний	Згода	<ul style="list-style-type: none"> ✓ дедуктивний умовивід; ✓ індуктивний умовивід; ✓ закінчення за аналогією; ✓ апеляція до відчуття; ✓ звернення до фактів; ✓ апеляція до людини; ✓ апеляція до публіки; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ обструкція; ✓ зведення до абсурду; ✓ критичні зауваження; ✓ психологічне неприйняття;
Софістичний	Перемога	<ul style="list-style-type: none"> ✓ софізм; ✓ фальсифікація; ✓ демагогія; ✓ апеляція до інтересу; ✓ заплутування; ✓ алогізм; ✓ лестощі; ✓ блеф; ✓ примітив та 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ контрприклад; ✓ анекдот; ✓ контрпитання; ✓ виявлення слабких місць; ✓ компроміс.

		аналогія; ✓ гра на авторитеті;	
--	--	-----------------------------------	--

Додаток 3

Основні прийоми утримання уваги

№	Назва прийому	Опис прийому
1	Голосова і емоційна модуляція	Зміна інтонації, тембру, висоти, гучності голосу (від крику до шепоту).
2	Модуляція темпу мовлення	Витримування пауз: зміна темпу від повільної вимови до швидкої. Різка зміна швидкості мови.
3	Переривання промови, використання антиципації (згадок)	Переривання промови на словах, достатньо очевидних для аудиторії з вимогою вимовляти їх уголос всім, хто здогадався, на якому слові була зупинена промова. Активність слухачів заохочується словами або оцінкою (балами).
4	«Провали пам'яті»	Навмисне забування досить очевидних для аудиторії елементів повідомлення: дат, імен, термінів, назв тощо – з проханням допомогти згадати, заохочення активних.
5	Жестикуляція	Супровід мови мімікою і адекватною змісту емоційною і ілюстративною жестикуляцією. Долоні відкриті, жести широкі і вільні.
6	Риторичні запитання	Повторення основних моментів у формі питання, на яке після невеличкої паузи дає відповідь сам доповідач.
7	Контрольні запитання	Ставиться питання до тільки-но викладеного матеріалу з вимогою дати вичерпну відповідь; заохочення активних.